

Joanna Lusek

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu

ORCID: 0000-0002-3302-1321

**Podpułkownik dyplomowany Tadeusz Puszczyński
„Konrad Wawelberg” (1895–1939). Patron 13. Śląskiej
Brygady Obrony Terytorialnej****Słowa kluczowe**

Tadeusz Puszczyński, Grupa Destrukcyjna „Wawelberga”, 13. Śląska Brygada Obrony Terytorialnej

Streszczenie

Podpułkownik dyplomowany Tadeusz Puszczyński, pseudonim „Zapata”, „Konrad”, „Konrad Wawelberg” urodził się 10 lipca 1895 roku w Józinkach, zmarł 24 lutego 1939 roku w Warszawie. W okresie dążeń do odzyskania przez Polskę niepodległości i walki o jej granice był żołnierzem I Brygady Legionów Polskich, komendantem Polskiej Organizacji Wojskowej okręgów kieleckiego i piotrkowskiego, uczestnikiem wojen polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej oraz II i III Powstania Śląskiego, dowódcą Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga”, prowadzącej działania specjalne na terenie objętym III Powstaniem Śląskim. W okresie międzywojnia, w latach 1922–1927, był oficerem Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. W 1929 roku ukończył Wyższą Szkołę Wojenną, następnie był wykładowcą i dowódcą batalionu w 65. pp. We wrześniu 1930 roku przeniesiony został do Dowództwa 12. Dywizji Piechoty w Tarnopolu na stanowisko szefa sztabu. W marcu 1932 roku skierowano go do Korpusu Ochrony Pogranicza na stanowisko szefa sztabu. We wrześniu 1936 roku został mianowany dowódcą Pułku KOP „Sarny”. Od listopada 1936 do marca 1937 dowodził w zastępstwie Brygadą KOP „Polesie”. W marcu 1937 roku został dowódcą Pułku KOP „Snów”. W listopadzie 1938 roku powrócił do Dowództwa KOP w Warszawie na stanowisko szefa sztabu. Zmarł po ciężkiej chorobie. Pochowano go na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Pplk dypl. Tadeusz Puszczyński był ponadprzeciętnym pragmatykiem w zakresie szkolenia kadr i zespołów przewidzianych do działań sabotażowo-dywersyjnych, które podjęły walkę we wrześniu 1939 roku i kontynuowały ją przez cały okres

okupacji. Decyzją Ministra Obrony Narodowej z 22 lutego 2019 roku jego imię nadano 13. Śląskiej Brygadzie Obrony Terytorialnej.

Tadeusz Puszczyński, ps. „Zapata”, „Konrad”, „Konrad Wawelberg” urodził się 10 lipca 1895 roku w Józinkach w powiecie łączyckim, zmarł 24 lutego 1939 roku w Warszawie¹. Był podpułkownikiem dyplomowanym piechoty Wojska Polskiego, uczestnikiem II i III Powstania Śląskiego, dowódcą Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga”, prowadzącej działania specjalne na terenie objętym III Powstaniem Śląskim. Puszczyński był synem dzierżawcy majątków ziemskich Władysława i Pelagii z Ochlewskich. Uczęszczał początkowo do gimnazjum rządowego, zaś po strajku szkolnym 1905 roku rodzice przenieśli go do prywatnego Gimnazjum Męskiego Tadeusza Jacobsona w Piotrkowie Trybunalskim, z polskim językiem wykładowym². Do grona jego przyjaciół należał wówczas m.in. Stefan Rowecki (ps. „Grot”)³.

Od 1910 roku Puszczyński był członkiem Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej „Filarecja” (dalej: ZMPN)⁴. Należał

¹ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych (dalej: KAPiO), sygn. 1769/89/4202.AP, Świadectwo o urodzeniu i chrzcie nr 91 na nazwisko Tadeusz Puszczyński, [b.p.]; Wojskowo-lekarzskie świadectwo śmierci nr 66/39 na nazwisko Tadeusz Puszczyński, [b.p.].

² M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczyński współtwórca działań specjalnych (dywersji pozafrontowej) w Polsce w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Historyczne” 2013, t. 12, s. 918; Z. Zarzycka, *Tadeusz Puszczyński [w:] Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku*, red. W. Lesiuk, W. Zieliński, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole–Katowice 1981, s. 404–405; eadem, *Puszczyński Tadeusz [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. 29, PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 434.

³ Stefan Rowecki, ps. „Grot” (1895–1944) – gen. dyw. Wojska Polskiego, teoretyk wojskowości. Komendant Główny Związku Walki Zbrojnej (czerwiec 1940–luty 1942), dowódca Armii Krajowej, komendant Sił Zbrojnych w Kraju (14 lutego 1942–30 czerwca 1943). Zginął w KL Sachsenhausen.

⁴ Związek Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, (po 1911 r. Unia Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Niepodległościowej) był organizacją polityczną powstałą w marcu 1910 r. w Liège, z inicjatywy PPS-Frakcji Rewolucyjnej oraz Związku Walki Czynnej. „Filarecja” skupiała młodzież akademicką i gimnazjalną. Obejmowała zasięgiem organizacje filareckie w Europie Zachodniej, Galicji, Rosji i zaborze rosyjskim (Związek Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej). Jej członkowie propagowali hasła mające na celu bojkot szkół rządowych, funkcjonujących w Królestwie Kongresowym i zaborze rosyjskim. Przed wybuchem I wojny światowej wielu jej członków wstąpiło w szeregi Związku Strzeleckiego, a potem

do kadry kierowniczej, przyjął pseudonim „Zapata”. Z tego powodu w 1912 roku został aresztowany i osadzony na dziewięć miesięcy w więzieniu. Zwolniono go za kaucją. W Białej Cerkwi, jako eksternista, złożył egzamin maturalny. W 1913 roku rozpoczął naukę w Szkole Inżynierskiej im. Hipolita Wawelberga i Stanisława Rotwanda w Warszawie (wspólnie ze Stefanem Roweckim). Wstąpił wówczas w szeregi Polskiej Partii Socjalistycznej (dalej: PPS). Zagrożony ponownym aresztowaniem, opuścił nielegalnie granice Imperium Rosyjskiego i wyjechał w 1914 roku do Krakowa, gdzie podjął studia przyrodnicze. Wstąpił do Związku Strzeleckiego i ukończył kurs podoficerski, otrzymując awans na plutonowego. Puszczyński miał rozliczne dodatkowe zainteresowania, które pomagały mu utrzymać kondycję i sprawność fizyczną, m.in. kolarstwo, jazdę konną czy łyżwiarstwo. Posługiwał się biegle językami rosyjskim i francuskim. W tym czasie, co warto podkreślić, kontynuował również działalność w PPS i ZMPN⁵.

Po wybuchu I wojny światowej w szeregach I Kompanii Kadrowej (od 6 sierpnia 1914 roku) Puszczyński wziął udział w walkach toczonych w Kieleckiem, nad Nidą, Wisłą, pod Dęblinem i na Podkarpaciu. W stopniu sierżanta dowodził plutonem IV batalionu I Brygady Legionów Polskich, pod dowództwem Tadeusza Furgalskiego ps. „Wyrwa” (1890–1916)⁶. Otrzymał wówczas awans na stopień

walczyło w Legionach Polskich. W 1918 r. „Filarecja” kontynuowała działalność jako Związek Polskiej Młodzieży Socjalistycznej. Zob. P. Waingertner, *Udział polskiej młodzieży w życiu politycznym Królestwa Kongresowego w latach 1905–1918 w świetle relacji z epoki*, „Dzieje Najnowsze” 2021, r. 53, t. 3, s. 17.

⁵ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Oddział II Sztabu Generalnego. Kpt. Puszczyński Tadeusz, [b.p.]; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 918; Z. Zarzycka, *Puszczyński Tadeusz...*, op. cit., s. 434.

⁶ CAW, KAPiO, sygn. I.482.78-7534.VM, k. 4–5, Wniosek o nadanie Virtuti Militari V klasy dla kpt. Tadeusza Puszczyńskiego z 12 września 1921 r., sygnowany przez mjr. Jana Ludygę-Laskowskiego. Tadeusz Furgalski, ps. „Wyrwa” (1890–1916) – major Legionów Polskich, pośmiertnie awansowany na podpułkownika. Pochodził z Rzeszowa. Studiował geologię. Był członkiem Związku Walki Czynnej. Ukończył tajną Szkołę Oficerską Związku Strzeleckiego. Po wybuchu wojny zmobilizowano go do armii austro-węgierskiej, potem oddelegowano do Legionów Polskich. Objął dowództwo IV batalionu I Brygady LP, potem kolejno dowództwo I batalionu uzupełniającego, I batalionu 1. pułku piechoty, II batalionu 5. pułku piechoty w I Brygadzie. Uczestniczył w walkach pod Krzywopłotami, Konarami, nad Bugiem, Stochodem i Kostiuchnówką. Zginął pod Maniewiczami. Zob. *Tadeusz Furgalski „Wyrwa”. Dziennik 1913–1916*, oprac. P. Cichoracki, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 17–23.

sierżanta. We wniosku odznaczeniowym o nadanie *Virtuti Militari* odnotowano: „W walkach pod Białobrzegami i Nowym Korczynem odznacza się męstwem, zyskując uznanie u przełożonych i posłuch u podwładnych”⁷. Od maja 1915 roku, z powodu złej kondycji zdrowotnej, został przydzielony do Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego. Działal potem w powiecie radomskim jako zastępca oficera werbunkowego. We wrześniu 1915 roku wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej (dalej: POW). W listopadzie 1915 roku został komendantem obwodu Okręgu Kieleckiego POW. Posługiwał się wówczas pseudonimem „Konrad”. Od grudnia 1915 do marca 1916 roku pełnił funkcję komendanta obwodu Piotrków-miasto, od maja 1916 do marca 1917 roku kolejno komendanta obwodów Kielce-miasto, Pińczów i Busko–Stopnica POW. W 1916 roku powierzono mu kierowanie szkołami podchorążych w Kielcach i Goszycach. Prowadził także kursy wojskowe w Pińczowie, Busku-Zdroju i Miechowie⁸. Nadal pozostawał zaangażowany w budowę struktur lewicy niepodległościowej. W *Raporcie Sekcji Organizacyjnej* Narodowej Rady Okręgowej Ziemi Kieleckiej, jako zaledwie 25-letni młodzieniec, pisał niezwykle wnikliwie i umiejętnie, diagnozując ówczesne stosunki społeczne i przekonania ludności powiatu pińczowskiego:

Dnia 30 czerwca 1916 roku otrzymałem rozkaz zorganizowania powiatu pińczowskiego narodowo – komitety, wojskowo – sekcje i garnizony, komunikacyjnie – sieć pocztową. Dnia 1 lipca byłem już w Pińczowie i po dziesięciu dniach objazdu, licznych pogadankach i przemowach wyniosłem następujące spostrzeżenia: ziemię w ogóle dobre (...). Jadąc drogami każdemu wciska się w oczy cudna rzeźba terenu ziemi pińczowskiej. Wojna tu pozostawiła liczne ślady: dwory, kościoły, wioski zniszczone doszczętnie spotkać można nierzadko i przydrożne trakty ubrane mogiłami poległych żołnierzy szczególnie wyraziście rysują się w okolicach Starego Korczyna – tuż przy Wiśle. (...)

Władze okupacyjne powiatu pińczowskiego. Spoczywają w rękach ludzi zupełnie niezdolnych w czasach tak trudnych i ciężkich. Są to w większej części ludzi, których zajęcie przed wojną było zupełnie inne niż dzisiaj. Adwokat buduje szosy

⁷ CAW, KAPiO, sygn. I.482.78-7534.VM, k. 5.

⁸ CAW, KAPiO, sygn. I.482.78-7534.VM, k. 5; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 918; Z. Zarzycka, *Puszczyński Tadeusz...*, op. cit., s. 434.

z wapnia i mimo, że trzykrotnie deszcz zewsząd wszystko zmywał, budują już dzisiaj po raz czwarty. Położenie wielu okolic jest rozpaczliwe, gdyż wieś tj. Czortków, Ksany itd. całkowicie zniszczone – nie dostały żadnych zapomóg, a przeciwnie, podatki i wszelkie możliwe rekwizycje stosowane są z całą bezwzględnością. (...) Nauczyciele byli kilkakrotnie, pod groźbą bagnetów, zmuszani do różnych politycznych czynności. Stosunek Komendy Obwodowej z dworami i plebanami jest już o wiele lepszy, widoczne obiadki, śniadanka, polowanka robią swoje. Lud wprost nienawidzi Austriaków.

Praca narodowa. Żadnych tradycji lub choćby śladów w powiecie pińczowskim dawnej pracy narodowej nie znalazłem. Był kiedyś związek tajny nauczycielstwa ludowego, ale żadnych śladów swej działalności nie pozostawił. Włościanie jako masa ciemni, nieświadomieni z nielicznymi wyjątkami. Mieszczanie jak wyżej, zahukani i coraz bardziej schodzący do roli wyrobników żydowskich – są materiałem jeszcze gorszym. Wyższa inteligencja – ksiądz, doktor etc. Są to po większej części sobowtóry Łosińskiego. Niższa inteligencja – pisarz gminny, nauczyciel, jest to element o wiele lepszy i podatniejszy do pracy narodowej. Obywatelstwo w dużej części z wyższym wykształceniem. Polskość chowają w zanadru. W pracy niepodległościowej, podziemnej, nie wezmą udziału, choć gdy widoki niepodległości będą się realizować, wówczas walkę poprą ofiarnie. Dziś skupiają się w Komitetach Obywatelskich. (...) Oficer werbunkowy Stefan Starzyński w Pińczowie, dawniej mi już znany z pracy w kółkach młodzieży postepowo-niepodległościowej robi bardzo dużo i jemu głównie trzeba zawdzięczać, że choć są pewne iskierki życia narodowego wśród tamtejszej inteligencji. Wśród chłopów dzielnie pracował „Orlik” [Rudolf Ziętkiewicz], podoficer z Biura Werbunkowego⁹.

Puszczyński współpracował przed wybuchem wojny także z Polskim Stronnictwem Ludowym „Wyzwolenie”, ponadto ze Związkiem Zawodowym Robotników Rolnych i aktywnie działał w PPS. Przez pewien czas współredagował czasopismo „Unia” (organ polskiego ruchu niepodległościowego pod okupacją austriacką)¹⁰.

⁹ J.Z. Pająk, *Raporty Tadeusza Puszczyńskiego „Konrada” do Narodowej Rady Okręgowej Ziemi Kieleckiej*, [w:] *Et quorum pars magna fui... Księga pamiątkowa poświęcona profesorowi Zbigniewowi Janowi Góralskiemu*, red. W. Kałwat, A. Penkalla, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003, s. 271 i 273. Oryginały raportów przechowywane są w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Świętokrzyskiej w Kielcach, Papiery Władysława Kisterskiego-Spalskiego, t. 2, k. 52 i 54; t. 4, k. 65 i 67.

¹⁰ M. Starczewski, *Działania specjalne w okresie międzywojennym na kierunku wschodnim*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. 2, red. T. Dubicki, LTW, Łomianki 2012, s. 134–136.

Członkowie Okręgu Kieleckiego Polskiej Organizacji Wojskowej. Kielce, 19 października 1916 (awers i rewers). Na fotografii Marian Ziemiński, Stanisław Choiński, Helena Szartowska ps. „Hezma”, Władysław Kosterki ps. „Spalski”, Stanisława Olędzka ps. „Sławska”, Tadeusz Puszczyński ps. „Zapata”, Stanisław Jarecki, Stefan Kirtiklis ps. „Serwer”, Kouray. Archiwum Państwowe w Kielcach, 665, Zbiór rodziny Daszewskich (1820–1978), sygn. 42, Fotografia zbiorowa (Kielce, 1916)

Ćwiczenia członków Polskiej Organizacji Wojskowej w Suchedniowie (1917). Na fotografii Helena Szartowska ps. „Hezma”, Eugenia Wrześcińska ps. „Wira”, Maria Kaszówna, Władysław Kosterki ps. „Spalski”, Stanisława Olędzka ps. „Sławska”, Tadeusz Puszczyński ps. „Konrad”, Władysław Gniewiński, Jerzy Paszkowski ps. „Rozłucki”

W marcu 1917 roku Puszczyński został mianowany dowódcą Okręgu Radomskiego POW, w maju 1918 roku dowódcą Lotnych Oddziałów Bojowych na obszar okupacji austriackiej. Przyjął wówczas pseudonim „Konrad”. W listopadzie tegoż roku, z rozkazu ministra wojny Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej (Edwarda Śmigłego-Rydza), powołano go do Wojska Polskiego w stopniu podporucznika. Wraz z nadaniem nominacji na dowódcę plutonu w 23. pułku piechoty w Lubelskim Okręgu Wojskowym otrzymał awans na porucznika. 11 listopada 1918 roku objął pluton karabinów maszynowych w tymże pułku, który tworzył się w Lublinie. Dowodził nim do 1 grudnia 1918 roku, następnie został mianowany dowódcą kompanii w pułku. Na tymże stanowisku pozostał do 1 stycznia 1919 roku. Objął wówczas dowództwo powiatu puławskiego w dowództwie Okręgu Lubelskiego, powierzono mu dwie kompanie piechoty¹¹.

Tadeusz Puszczyński (1895–1939) w płaszczu munduru wz. 17.
Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Dział Historii, sygn. H/ZF/174

¹¹ M. Ciepłewicz, *Sytuacja społeczno-polityczna w Kieleckiem w początkach 1919 r. w świetle materiałów wojskowych*, „Teki Archiwalne” 1966, nr 10, s. 71 i n.; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 920.

W styczniu 1919 roku Puszczyński wstąpił do Milicji Ludowej. Dwa miesiące później objął obowiązki komendanta Milicji Ludowej Okręgu Radomskiego. Od kwietnia do grudnia 1919 roku był dowódcą kompanii, a potem batalionu Białostockiego Pułku Strzelców Dywizji Litewsko-Białoruskiej. Dowodził batalionem do listopada 1919 roku, m.in. podczas ofensywy mińskiej, wspomagał ppłk. Kazimierza Rybickiego w walkach pod Mińskiem. Odniósł rany¹².

Z dniem 16 października 1919 roku przełożeni Puszczyńskiego wnioskowali do Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wojskowych o przydzielenie go do Departamentu II tegoż ministerstwa. W listopadzie skierowany został do Sekcji Plebiscytowej Departamentu. W kwietniu 1920 roku objął stanowisko kierownika utworzonego w ramach Sekcji Plebiscytowej Wydziału Plebiscytowego B dla Górnego Śląska. Nadzorował z ramienia ministerstwa działania wojskowe strony polskiej na terenie spornym. W kolejnych miesiącach bywał regularnie na Górnym Śląsku i w Zagłębiu, w Sosnowcu spotykał się m.in. z emisariuszami powiatowymi i dowódcami okręgów Polskiej Organizacji Wojskowej. W czerwcu 1920 roku przyjechał na Górny Śląsk jako ekspert i obserwator z ramienia ministerstwa. Wszedł w skład dowództwa II Powstania Śląskiego. Przebywał wówczas w Sosnowcu lub przybył z Warszawy, trudno jednoznacznie stwierdzić, zaraz po otrzymaniu wiadomości o jego wybuchu. Dowodził odcinkiem na terenie powiatu katowickiego. Pod jego dowództwem oddziały powstańcze opanowały pozycje w Mysłowicach i Hucie Baildon. W lipcu 1920 roku Puszczyński został szefem wywiadu w 4. Armii Wojska Polskiego. W listopadzie 1920 roku powrócił na Górny Śląsk jako delegat Centrali Wychowania Fizycznego z ramienia ministerstwa, celem współorganizowania struktur tajnej Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. Przyjął pseudonim „Konrad Wawelberg”¹³. Pracę oddziałów destrukcyjnych na Górnym Śląsku,

¹² CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1922. Kpt. Tadeusz Puszczyński, 79 pp., [b.p.]; A. Leinwald, *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa w Polsce 1917–1919*, Książka i Wiedza, Warszawa 1972, s. 88 i n; M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 918; Z. Zarzycka, *Puszczyński Tadeusz...*, op. cit., s. 434.

¹³ M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 918; Z. Zarzycka, *Puszczyński Tadeusz...*, op. cit., s. 434–435; E. Długajczyk, *Od Wydawcy*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania destrukcyjne na Górnym Śląsku w latach 1920–1921*, oprac. E. Długajczyk, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2019, s. 16–18.

określanych również mianem specjalnych, opisał w latach międzywojnia (wspomnienia niedatowane). Oryginał maszynopisu, zatytułowany *Polskie działania destrukcyjne na Górnym Śląsku w latach 1920–1921* (sygn. 267), przechowywany jest obecnie w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Materiały w nim zawarte zostały opracowane i wydane drukiem przez prof. Edwarda Długajczyka¹⁴. We wspomnieniach, wracając myślą do 1920 roku, Puszczynski odnotował:

Wyjeżdżałem na Śląsk właściwie bez żadnego konkretnego przydziału. Nominalnie pozostawałem dalej szefem Wydziału Plebiscytowego przy II oddziale Ministerstwa Spraw Wojskowych. (...) Miałem sobie w terenie sam wynaleźć warsztat i stworzyć podstawy pracy oraz ustalić jej zakres. Zagwarantowano mi nawet wszelkie możliwe poparcie u miejscowych władz i organizacji wojskowych i plebiscytowych, z tym jednak nieprzekraczalnym zastrzeżeniem, że działalność moja nie będzie pod żadnym względem kolidowała z ówczesnym nastawieniem politycznym i taktycznym w sprawie śląskiej.

(...) Jechałem na Śląsk w nieustalonym charakterze, nie wiedząc jakie znajdę na miejscu możliwości i czy w ogóle jakaś realna praca będzie możliwa. Określenie tego było jeszcze sprawą otwartą i niełatwą do pozytywnego załatwienia. Zdawałem sobie sprawę, że na kierownicze stanowisko w ówczesnej sytuacji nie mogę liczyć, gdyż w istniejącym podówczas układzie sił i stosunków Korfanty nigdy nie byłby się na to zgodził. Zbyt dobrze znaliśmy wzajemnie swoje zapatrywania na rolę organizacji wojskowej w rozgrywce o Śląsk (...) ¹⁵.

Jesienią 1920 roku Puszczynski przygotował krótkie, zwięzłe omówienie koncepcji działań dywersyjnych na terenie plebiscytowym. Proponował zniwelowanie przewagi oddziałów niemieckich na Górnym Śląsku (w kontekście ewentualnego starcia) poprzez przeprowadzenie szeregu akcji specjalnych, m.in. odcięcie Górnego Śląska od reszty Rzeszy Niemieckiej poprzez przerwanie połączeń kolejowego, telegraficznego i telefonicznego. Celem akcji miało być opóźnienie momentu wprowadzenia do działań wojsk niemieckich i transportu zapasów z głębi Niemiec. To z kolei dać miało powstańcom realną szansę na opanowanie wyznaczonych, strategicznych punktów i terenów. W szeregach powstańców należało utrzymać morale

¹⁴ T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit.

¹⁵ T. Puszczynski, *Jak powstał plan stworzenia oddziałów dywersyjnych*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 43, 44.

i dobry nastrój, zbudowany sukcesami pierwszych dni powstania. Działaniami dywersyjnymi miały zostać objęte powiaty kluczborski, namysłowski, opolski, strzelecki, prudnicki, głubczycki i raciborski¹⁶. W kolejnych miesiącach Puszczyński prowadził wywiad na potrzeby Oddziału II Wojska Polskiego. Konkludował, wspominając:

Cały plan zmieścił się na 1,5 strony. Celowo opracowałem go tak krótko i zwięźle, jego potrzeby bowiem i realności musiałem bowiem w każdej z decydujących instancji bronić w inny sposób. Ponieważ zaś instytucji było aż trzy (Korfanty, Ministerstwo Spraw Wojskowych i Sztab Główny) i każda z nich miała swoje odrębne cele i zainteresowania, więc gdyby plan miał być szczegółowy i dokładny, trzeba by go było opracować w trzech wariantach¹⁷.

W innym miejscu dodawał:

Cały listopad 1920 roku przepędziłem w wagonie kolejowym między Śląskiem a Warszawą. Mimo, że nie miałem jeszcze oficjalnej zgody decydujących władz, żywiłem tak bezsprzeczną wiarę, że plan mój w głównych swych zarysach będzie przyjęty, że – mając już przemyślane zasadnicze metody pracy i form organizacyjnych – zacząłem wszędzie, gdzie tylko mogłem nawiązywać stosunki (...). Korfanty akceptował plan bez specjalnego entuzjazmu, lecz z pewnego rodzaju zadowoleniem. Jak się domyślałem, rozumował on wówczas w ten sposób, że woli mieć „bandę warszawianistów” (jak dość powszechnie określano nas, pochodzących z Królestwa, i to zaangażowanych w niebezpieczną robotę wojskową), na kresach terenów plebiscytowych, niż w okręgu przemysłowym, pomagającą mu robić taką czy inną robotę polityczną¹⁸.

W grudniu 1920 roku zatwierdzono przedstawioną przez Puszczyńskiego koncepcję. W styczniu 1921 roku objął kierownictwo Referatu Destrukcyjnego w Dowództwie Obrony Plebiscytu (dalej:

¹⁶ M. Starczewski, *Udział powstańców śląskich w dywersji pozafrontowej w latach 1921–1939*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt w procesie zrastania się Górnego Śląska w Macierzą*, red. A. Brożek, Bytom 1993, s. 391–392; idem, *Tadeusz Puszczyński w działaniach destrukcyjnych na Górnym Śląsku w latach 1920–1921*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 2013, nr 10, s. 77–85; S. Baczyński, *Tajne organizacje wojskowe na Górnym Śląsku w latach 1918–1921 na tle sytuacji ogólnej*, „Najnowsze Dzieje Polski” 1968, t. 13, s. 139–143.

¹⁷ T. Puszczyński, *Jak powstał plan...*, op. cit., s. 46.

¹⁸ Idem, *Przewidywania w czasie*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 53.

DOP; powołane zostało 11 grudnia 1920 roku, w miejsce Centrali Wychowania Fizycznego, z inicjatywy Wojciecha Korfantego i gen. Kazimierza Raszewskiego. Dowództwo przejęło kompetencje kierowania polskim podziemnym ruchem zbrojnym na Górnym Śląsku). Według Puszczynskiego oficjalnie DOP nie okazywało poparcia, a wręcz przeciwnie konsekwentnie sabotowało przygotowania do akcji dywersyjnej. Obawiał się dekonspiracji. Referatem „D” kierował do grudnia 1920 roku por. Stanisław Baczyński ps. „Büttner”¹⁹, który w DOP objął Wydział III Operacyjny. W grudniu 1920 roku Puszczynski otrzymał rozkaz od dowódcy DOP, ppłk. Pawła Chroboka ps. „Kunowski”²⁰, opracowania szczegółowego planu opera-

¹⁹ Stanisław Baczyński, ps. „Adam Kersten”, „Akst” (1890–1939) – historyk literatury, pisarz, krytyk literacki, syn powstańca styczniowego. Pochodził ze Lwowa. W latach I wojny światowej pełnił służbę w komendzie I Brygady Legionów Polskich. We wrześniu 1919 r. otrzymał przydział do Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Brał udział w tajnych operacjach, należał do zaufanych oficerów wywiadu. Wyznaczony został komendantem pociągu sanitarnego nr 15 zajmował się ochroną negocjacji polsko-bolszewickich w październiku i listopadzie 1919 r. Po zakończeniu III Powstania Śląskiego był oficerem rezerwy (zweryfikowany w stopniu kapitana) 32. pp Twierdzy Modlin. W latach 1929–1930 wydawał w Warszawie lewicowy miesięcznik literacki „Europa”, współpracował z czasopismami „Wiek XX” i „Lewy Tor”. W 1951 r., niektóre jego dzieła – *Wódz i naród* (1917), *Jakiej chcemy armji?* (1917) czy *Kresy Wschodnie. Źródła i perspektywy sprawy Rusińskiej w Galicji* (1917) zostały objęte cenzurą. Jego żona, Stefania Zielenczyk, była nauczycielką, autorką podręczników szkolnych. Syn, Krzysztof Kamil, zginął w Powstaniu Warszawskim. Dedykował ojcu wiersz *Elegia* (sierpień 1939). Baczyński odznaczony został Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Zob. J. Kwiatkowski, *Dwudziestolecie międzywojenne*, PWN, Warszawa 2012, s. 462–464; G. Gazda, *Dwudziestolecie międzywojenne. Słownik literatury polskiej*, Znak, Gdańsk 2008, s. 19.

²⁰ Paweł Chrobok, ps. „Kunowski” (1873–1957) – dr filozofii, architekt, studiował w Darmstadt i Lipsku. Pochodził z Mysłowic. W latach I wojny światowej służył w armii pruskiej w 22. Gliwickim Pułku Rezerwy jako dowódca 3. batalionu. Podczas walk o Verdun został przysypany przez osuwającą się po wybuchu ziemię, co spowodowało trwałe uszkodzenie prawego oka. W 1917 r. awansował do stopnia majora. Odznaczony został Krzyżem Żelaznym I i II klasy. Po zakończeniu wojny wstąpił do Wojska Polskiego. W sierpniu 1920 r. mianowano go dowódcą 58. pp, z którym walczył podczas wojny polsko-bolszewickiej. W listopadzie 1920 r. otrzymał awans na stopień pułkownika. W grudniu 1920 r. gen. Kazimierz Raszewski wysunął jego kandydaturę na stanowisko zwierzchnika górnośląskiej konspiracji wojskowej. 2 stycznia 1921 r. objął komendę nad Dowództwem Obrony Plebiscytu (DOP), przyjmując pseud. „Kunowski” (nazwisko panięńskie matki). 5 kwietnia 1921 r. został odwołany ze stanowiska, wszczęto przeciw niemu dochodzenie,

cyjnego, na wypadek rozpoczęcia działań na terenie plebiscytowym przez stronę niemiecką. Puszczyński pracował wspólnie z Baczyńskim. Plan obejmował warianty defensywne i ofensywne, opanowania terenu plebiscytowego po linię Odry i uczynienia z rzeki naturalnej linii obronnej²¹. Uwzględniono także działania w zakresie utworzenia i przygotowania grupy destrukcyjnej wyznaczonej do zadań specjalnych. Puszczyński opisywał we wspomnieniach sytuację polityczną czasu przełomu w cierpkich słowach:

Sprawiedliwość międzynarodowa w roku 1920 i 1921 chodziła w grubym bardzo negliżu wilsonowskim i, tak Polsce, jak i Niemcom, specjalnie chodziło o wykazanie, że wypadki na Śląsku są tylko sprawdzeniem istniejących tam sił. Zarówno my, jak i Niemcy, dokładaliśmy wszystkich starań, by zdobyć rzeczowy materiał o przeciwniku świadczący, że ludźmi i bronią zasila ruch śląski, a równocześnie wykazać swoją bezstronność²².

Referat Destrukcji podporządkowano potem formalnie Szefowi Inżynierii i Saperów DOP (następnie Komendy Wojsk Powstańczych) – kpt. Zygmuntowi Marszałkowi, ps. „Rynkowski”. Zachowano odrębność w zakresie rachunkowości i pozyskiwania personelu. Puszczyński zajął się w kolejnych miesiącach tworzeniem oddziałów dywersyjnych, które docelowo miały stworzyć zwartą grupę, zapamiętaną przez historię jako Grupa Destrukcyjna „Wawelberga”. W skład Referatu „D” weszli zastępca ds. technicznych por. Teofil Morelowski ps.

ostatecznie został oczyszczony z zarzutów i zrehabilitowany. W czerwcu 1922 r. wszedł w skład Komitetu Przyjęcia Wojska Polskiego. Osiadł w Katowicach, sprawował też pieczę nad majątkiem Lipnie pod Lublińcem. Odznaczono go Orderem *Virtuti Militari* V klasy. Po wybuchu II wojny światowej przez Węgry przedostał się do Francji, następnie do Wielkiej Brytanii. Po wojnie wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Zmarł w Belleville. Zob. F. Szymiczek, *Chrobok Paweł*, [w:] *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek i inni, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 1982, s. 74.

²¹ M. Starczewski, *Sieć dywersji pozafrontowej w okresie międzywojennym oraz udział w niej socjalistów w Zagłębiu Dąbrowskim* [w:] *Polska w Europie i świecie w XX stuleciu*, red. H. Parafianowicz, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2001, s. 228–232; idem, *Plk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 920; R. Kaczmarek, *Powstania śląskie 1919–1920–1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019, s. 357.

²² T. Puszczyński, *Trudności w realizacji planu dywersyjnego*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 63–64.

„Johann Schmidt”²³, oficer gospodarczy por. Edmund Charaszkiwicz ps. „Eugeniusz”²⁴ oraz por. Jerzy Paszkowski ps. „Thiele”²⁵ (w marcu

²³ Teofil Morelowski, ps. „Johann Schmidt” (1899–1969) – nauczyciel, urzędnik bankowy. Pochodził z Leszczówki. Należał do harcerstwa i Związku Strzeleckiego. W latach I wojny światowej służył w Legionach Polskich, następnie w Polskich Siłach Zbrojnych. Po zakończeniu akcji „Mosty” został odkomenderowany do dywizjonu powstańczych pociągów pancernych, jako dowódca pociągu „Wilki”. W czerwcu 1921 r. przeszedł do Żandarmerii Górnego Śląska. W 1922 r. rozpoczął studia w Akademii Handlowej we Lwowie. W latach 1925–1930 pracował w oświacie, w latach 1933–1939 jako urzędnik bankowy w Katowicach. Podczas II wojny światowej służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Po wojnie pozostał na emigracji, w Londynie. Odznaczono go Śląskim Krzyżem Powstańczym i Brązowym Krzyżem Zasługi. Zob. Z. Zarzycka, *Morelowski Teofil*, [w:] *Encyklopedia Powstań...*, op. cit., s. 311.

²⁴ Edmund Charaszkiwicz, ps. „Eugeniusz” (1895–1975) – prawnik, podpułkownik piechoty Wojska Polskiego. Pochodził z Ponieca w Wielkopolsce. Od 1913 r. był członkiem Związku Strzeleckiego. Uczęszczał do szkoły podoficerskiej. Posługiwał się wówczas pseudonimem „Kalikst”. W sierpniu 1914 r. wstąpił do Legionów Polskich. W 1915 r. ukończył gimnazjum w Krakowie. Od 1917 roku pracował w Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu. Pod koniec tegoż roku został wcielony do Polskiego Korpusu Posiłkowego. Służbę pełnił do lutego 1918 r., w stopniu starszego sierżanta majora. Po zakończeniu wojny wstąpił do Wojska Polskiego. Zweryfikowano go w stopniu podporucznika. W latach 1918–1923 studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po likwidacji III Powstania Śląskiego pozostał w Wojsku Polskim, służył w 79. pp w Słonimie. W 1924 r. przeniesiono go do II Oddziału Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Od 1926 r. był oficerem wywiadu wojskowego, na stanowisku referenta ds. ukraińskich. W latach 1928–1939 kierował Ekspozyturą nr 2, uczestnicząc w 1938 r. w akcji dywersyjnej na Zaolziu i w 1939 r. w operacji „Łom” na Rusi Zakarpackiej. We wrześniu 1939 r. został Szefem Wydziału „F” Sztabu Naczelnego Wodza. We wrześniu 1939 r. przez Rumunię przedostał się do Francji. W 1940 r. wstąpił do Legii Oficerskiej. W Wielkiej Brytanii dowodził pociągami pancernymi „C” i „D” z 1. dywizjonu pociągów pancernych. W sierpniu 1943 r. został przeniesiono go do Centrum Wyszkożenia Piechoty, następnie do Oddziału Administracyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych. Do lutego 1946 r. był zastępcą, a później szefem, Oddziału Informacyjnego Inspektoratu Zarządu Wojskowego. Zdemobilizowano go w 1948 r. Pozostał na emigracji. Zob. Z. Zarzycka, *Edmund Charaszkiwicz, Stanisław Gliński, Stanisław Koszutski, Lucjan Miładowski i inni*, [w:] *Powstańcze miscellanea. Z badań nad biografistyką i ewidencją personalną powstań śląskich*, red. Z. Kapała, Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Bytom 2006, s. 133–136; E. Charaszkiwicz, *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza*, oprac. A. Grzywacz, M. Kwiecień, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.

²⁵ Jerzy Paszkowski, ps. „Thiele”, „Otto Pysk”, „Mazurek” (1897–1971) – prawnik, wydawca, polityk. Pochodził z Bliżyna. W latach 1912–1914 był członkiem organizacji „Zarzewie”, potem Polskiej Organizacji Wojskowej. Uczestnik trzech powstań śląskich, w pierwszym jako dowódca pododdziału, w drugim jako referent

Uczestnicy kursu destrukcyjnego (Stoki Cytadeli w Warszawie, 1921).
Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Dział Historii, sygn. H/ZF/586

1921 roku zastąpiony przez por. Wacława Wardaszkę ps. „Hepner”). Oddziały specjalne składały się z członków grup dywersyjnych oraz uczestników I i II Powstania Śląskiego, oficerów Wojska Polskiego i członków Pogotowia Bojowego PPS (rezerwy milicyjne). Dla akcji dywersyjnych przyjęty został wówczas kryptonim „Akcja Główna UniEruchomienia Niemców”. Pierwsze litery poszczególnych słów stały się kryptonimami określającymi utworzone grupy operacyjne. Było ich pięć, tj. grupa opolska „A” (złożona z trzech oddziałów) – dowodzona przez ppor. Lucjana Miładowskiego pseudonim „Rudy”²⁶,

organizacyjno-operacyjny w Dowództwie Głównym Polskiej Organizacji Wojskowej. W trakcie przygotowań do III Powstania był instruktorem Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska w powiecie bytomskim. Po likwidacji powstania zajął się działalnością wydawniczą, redagował miesięcznik „Powstaniec Śląski”, współpracował z „Polską Zachodnią”. W 1931 r. ukończył studia z zakresu prawa. W latach 1934–1939 był burmistrzem Rudy Śląskiej. Po wybuchu II wojny światowej przedostał się do Francji i wstąpił w szeregi 2. Dywizji Strzelców Pieszych. Został internowany w Szwajcarii, gdzie w obozie dla internowanych studentów w Wyższej Szkole Handlowej w St. Gallen wykładał prawo publiczne i administracyjne. Po wojnie pozostał w Szwajcarii. Zob. Z. Zarzycka, *Paszkowski Jerzy*, [w:] *Encyklopedia Powstań...*, op. cit., s. 372.

²⁶ Lucjan Miładowski, ps. „Rudy” (1897–1975) – major Wojska Polskiego. Pochodził z Sokołówki na Podolu. Po złożeniu matury w styczniu 1915 r. wstąpił do 5. pp I Brygady Legionów Polskich. W 1917 r. był internowany w Szczypiornie, potem w Łomży. Od sierpnia 1918 r. związany był z Polską Organizacją Wojskową w Lublinie, dowodził plutonem. Wówczas awansował do stopnia sierżanta. W listopadzie 1918 r. wstąpił do Wojska Polskiego, otrzymał przydział do Szkoły Karabinów Maszynowych w Chełmie. Rok później ukończył Szkołę Karabinów Maszynowych w Dęblinie. Na Górny Śląsk przybył w sierpniu tegoż roku, w I Powstaniu dowodził plutonem. Od listopada 1919 r. pracował w Biurze Wywiadowczym Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego. Był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej, otrzymał wówczas awans na porucznika. Od grudnia 1920 r. przebywał ponownie na Górnym Śląsku. Po likwidacji III Powstania Śląskiego otrzymał przydział kolejno do 5. pp, 21. pp i 57. pp. W 1925 r. ukończył kurs dla młodszych oficerów piechoty i odbył staż liniowy w 21. pp, jako dowódca kompanii. Awansował na stopień kapitana. W 1926 r. został referentem w gabinecie ministra spraw wojskowych, następnie w Samodzielnym Referacie Personalnym Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. W kwietniu 1930 r. został adiutantem przybocznym generalnego inspektora sił zbrojnych, marsz. Józefa Piłsudskiego. W 1935 r. otrzymał awans na stopień majora. Odszedł z wojska. Podjął pracę w Prezydium Rady Ministrów, jako kierownik Samodzielnego Referatu Osobowego w Dyrekcji Okręgowej Poczty i Telegrafów w Warszawie. Od 1938 r. pracował w Ministerstwie Poczty i Telegrafów. We wrześniu 1939 r. przez Rumunię dotarł do Francji, wiosną 1940 r. do Wielkiej Brytanii. Przebywał w obozach jenieckich w Glasgow, Douglas i Broughton. Od października tegoż roku służył w 7. Brygadzie Kadrowej Strzelców w Szkocji.

grupa „G” („Główna”, złożona z dwóch oddziałów) – dowodzona przez por. Włodzimierza Dąbrowskiego²⁷, grupa „U” („Unieruchomienia”, złożona z dwóch oddziałów) – dowodzona przez pchor. Stanisława Glińskiego ps. „Witold Korczak”²⁸, potem przez ppor. Konrada

W 1943 r. został referentem w Sekcji Studiów Ogólnych Sztabu, przeszedł też kurs komunikacyjny. Wiosną 1945 r. rozpoczął służbę w szefostwie komunikacji Naczelnego Wodza. Zmarł w Edynburgu. Odznaczony m.in. Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Śląską Wstęgą Waleczności i Zasługi, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi. Z. Zarzycka, *Edmund Charaszkiwicz, Stanisław Gliński, Stanisław...*, op. cit., s. 142–144.

²⁷ Włodzimierz Dąbrowski, ps. „Zawada” (ur. 1896) – major Wojska Polskiego, saper. Po wykonaniu akcji „Mosty” aresztowany przez Policję Plebiscytową. Odznaczony Medalem Niepodległości oraz Orderem Polonia Restituta V klasy. W 1924 r. wymieniany był jako współpracownik Puszczyńskiego w Referacie Planów Dywersyjnych (następnie w Referacie „U”). Zob. T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit.

²⁸ Stanisław Gliński, ps. „Witold Korczak” (1900–1994) – pułkownik broni pancernych Wojska Polskiego. Pochodził z Warszawy. W Gimnazjum im. Mikołaja Reja, do którego uczęszczał, był w gronie inicjatorów drużyn harcerek. Aresztowany w 1915 r. Po zwolnieniu z więzienia osiadł w Charkowie, gdzie prowadził jako hufcowy drużynę harcerek, równocześnie był komendantem Polskiej Organizacji Wojskowej. W 1918 r. przedostał się kolejno do Lwowa, Kraśnika i Warszawy. W styczniu 1919 r. wstąpił w szeregi Wojska Polskiego, brał potem udział w oswojaniu Wilna. Po powrocie do Warszawy złożył maturę i rozpoczął studia na politechnice. Odbił kurs minerski w Sosnowcu. Wiosną 1920 r. otrzymał przydział do referatu ds. specjalnych poruczeń Dowództwa Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. Po zakończeniu II Powstania Śląskiego został dowódcą ochrony Wojciecha Korfatego, następnie przeszedł do Referatu Destrukcji DOP. Po likwidacji III Powstania Śląskiego otrzymał przydział do 4. pułku strzelców konnych. W 1923 r. awansował do stopnia porucznika. Rok później ukończył Centralną Szkołę Kawalerii w Grudziądzu. W 1929 r. awansował do stopnia rotmistrza. W latach 1930–1933 pozostawał w dyspozycji szefa Departamentu Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, w kolejnym roku otrzymał przydział do 4. pułku strzelców konnych w Płocku. Kierował potem Centrum Wyszkożenia Broni Pancernych w Modlinie. W 1936 r. awansował na stopień majora. Rok później został przeniesiony do korpusu oficerów broni pancernych, skierowano go do 12. batalionu pancernego w Łucku, objął stanowisko zastępcy dowódcy. W sierpniu 1938 objął 21. dywizjon pancerny, którym dowodził w czasie bitwy pod Mokrą. Pod koniec września 1939 r. przekroczył granicę polsko-węgierską, był internowany. Przedostał się do Francji, następnie do Wielkiej Brytanii, gdzie został komendantem Ośrodka Zapasowego Broni Pancernych. W 1942 r. skierowano go na Bliski Wschód. Walczył potem pod Monte Cassino i pod Ankoną. Po wojnie pozostał na emigracji. Był komendantem Centrum Wyszkożenia Pancernego i Technicznego we Fraserburgh. W latach 1947–1949 wykładał taktykę broni pancernych w polskiej Wyższej Szkole Wojennej w Szkocji. Zmarł Launceston na Tasmanii, pochowano go w Opolu. Odznaczony m.in. Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti

Strzelczyka-Łukasińskiego ps. „Szaleniec”²⁹, grupa „E” (złożona z jednego oddziału) – dowodzona przez por. Edmunda Charaszkiwicza ps. „Eugeniusz” oraz grupa „N” (złożona z dwóch oddziałów) – dowodzona przez ppor. Juliusza Jarosławskiego ps. „Szulc”³⁰. W kwietniu 1921 roku grupy „U” i „E” zostały połączone, a ich dowództwo objął kpt. Czesław Pobóg-Prusinowski ps. „Auerbach”³¹.

Oddziały specjalne Referatu „D” liczyły ok. 60–80 osób plus ok. 80 osób pozostających w stałej dyspozycji. Puszczynski werbował do nich osoby mające doświadczenie w konspiracji, posługujące się bezbłędnie

Militari za udział w powstaniach śląskich, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Krzyżem Walecznych i Krzyżem Niepodległości z Mieczami. Zob. J. Tym, *Dowódcy pułków pancernych i kawalerii pancernej 2 Korpusu. Zarys portretu zbiorowego*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2017, t. 6, s. 327.

²⁹ Konrad Strzelczyk-Łukasiński, ps. „Szaleniec” (1894 r.) – podporucznik Wojska Polskiego. Znany był z frywolnego stylu życia, nadużywania alkoholu i przebywania w towarzystwie kobiet lekkich obyczajów. Po reorganizacji i połączeniu grup „U” i „E” stracił stanowisko dowódcy grupy „U”, zajął się wówczas organizowaniem dywersji na trasie z Opola do Lewina Brzeskiego, jako dowódca trzeciego oddziału opolskiej grupy „A”. T. Puszczynski, *Konieczność zmian personalnych wśród dowódców grup destrukcyjnych*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 169–174.

³⁰ Juliusz Jarosławski, ps. „Szulc” / „Schulz” – podporucznik armii austriackiej, na Górny Śląsk został skierowany przez Oddział II Ministerstwa Spraw Wojskowych w styczniu 1921 r. W latach międzywojnia osiadł w Katowicach, do 1932 r. był kierownikiem szkoły powszechnej w Szopienicach-Roźdzeniu. W 1937 r. osiadł w Szczerzcu pod Lwowem. Puszczynski wypowiadał się na jego temat niepoehlebnie, we wspomnieniach określał go jako kapitana „R”. Zob. T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 303, 306–312.

³¹ Czesław Pobóg-Prusinowski, ps. „Auerbach”, „Rybak” (1893–1924) – kapitan Wojska Polskiego, saper. Pochodził z Kruszwicy. W I wojnie światowej żołnierz armii pruskiej, otrzymał awans na podporucznika. Był uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego, dowódcą 1. kompanii I batalionu saperów wielkopolskich, następnie brał udział w wojnie polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej. Od grudnia 1920 do stycznia 1921 r. pełnił obowiązki dowódcy XXIII batalionu saperów w Poznaniu. W lutym 1921 r. przybył na Górny Śląsk, po likwidacji III Powstania Śląskiego odbył szkolenie wojskowo-techniczne w Kościuszkowskim Obozie Szkolnym Saperów w Warszawie. Otrzymał awans na stopień kapitana. W 1922 r. objął dowództwo XVII batalionu saperów w Poznaniu, rok później XIV batalionu saperów w Poznaniu i referenta technicznego 14. Dywizji Piechoty w Poznaniu. Utonął w trakcie działań przeciwpowodziowych prowadzonych na Warcie. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości i Srebrnym Krzyżem Zasługi (obydwoma pośmiertnie). Zob. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, t. 2, red. B. Pollak, Wydawnictwo WSI, Koszalin 1993, s. 170.

językiem niemieckim, dysponujące siłą fizyczną, wykształceniem wojskowym i doświadczeniem w posługiwaniu się materiałami wybuchowymi. Wszyscy przeszli też specjalistyczne przeszkolenie bojowe. Członków grupy, podzielonej na zespoły, szkolili konspiratorzy działający w przeszłości w Pogotowiu Bojowym PPS, w oddziałach lotnych Polskiej Organizacji Bojowej oraz w partyzantce (antyrosyjskiej i antybolszewickiej), wśród nich był m.in. Tadeusz Szturm de Sztrem³², najlepszy technik bombowy w Pogotowiu Bojowym PPS. Bazą organizacyjną, techniczną i szkoleniową było Zagłębie Dąbrowskie, głównie Sosnowiec³³. Puszczynski relacjonował:

[Byli to] ludzie naprawdę w tych sprawach doświadczeni i otrząskani z najdrobniejszymi szczegółami i subtelnościami pracy dywersyjnej. Wielu błędów i niepowodzeń uniknęliśmy, korzystając z ich rad i doświadczenia. Ale wykorzystywać ich bezpośrednio w terenie było nie sposób, gdyż sterani wieloletnią pracą

³² Tadeusz Szturm de Sztrem, ps. „Mały” (1892–1968) – działacz socjalistyczny. Uczęszczał do szkół w Astrachaniu i Petersburgu, studiował medycynę i prawo. W młodości związał się ze Związkiem Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, potem wstąpił w szeregi PPS. W czasie I wojny światowej działał w Oddziale Lotnym Wojsk Polskich I Brygady LP, organizując laboratoria materiałów wybuchowych oraz biura paszportowe, przygotowujące fałszywe dokumenty tożsamości, w Warszawie i na Lubelszczyźnie. Walczył potem w 3. pp I Brygady LP m.in. w bitwach nad Styrem, pod Kostiuchnowką i nad Stochodem. W 1917 r. zaangażował się w tworzenie Wydziału Pogotowia Bojowego PPS, przekształconego w 1918 r. w Milicję Ludową PPS, wchodząc w skład Komendy Głównej. Należał do grona inicjatorów utworzenia Instytutu Gospodarstwa Domowego, powołanego w 1920 r. W 1923 r. podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, kilka miesięcy później w Wydziale Statystyki Społecznej Ministerstwa Skarbu. Z jego inicjatywy rozpoczęto wydawanie *Małego Rocznika Statystycznego*. Po wybuchu II wojny światowej włączył się w organizowanie, z ramienia PPS, Robotniczych Batalionów Obrony Warszawy. W 1940 r. wszedł do kierownictwa konspiracyjnej organizacji PPS Wolność–Równość–Niepodległość, a następnie do organizowanej przez nią Gwardii Ludowej, która związana była ze Związkiem Walki Zbrojnej, potem z Armią Krajową. W 1942 r. został łącznikiem pomiędzy PPS-WRN a Szarymi Szeregami. Rok później zaangażował się w tworzenie Rady Jedności Narodowej. Po zakończeniu wojny, w 1946 r., został aresztowany wraz z innymi działaczami PPS-WRN. Zwolniono go w 1952 r. Podjął pracę w Przedsiębiorstwie Zaopatrzenia Sprzętowego Budownictwa Miejskiego w Warszawie, związał się również z Komitetem Filozoficznym Polskiej Akademii Nauk. Szerzej zob. A. Leinwand, *Tadeusz Szturm de Sztrem*, PWN, Warszawa 1987.

³³ E. Długajczyk, *Od Wydawcy*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 18–20; S. Baczyński, op. cit., s. 143–144; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczynski...*, op. cit., s. 921–923; Z. Zarzycka, *Puszczynski Tadeusz...*, op. cit., s. 435.

konspiracyjną, z poszarpanymi nerwami, bardzo już niechętnie szli oni na nowe niebezpieczeństwa. Dlatego też musiałem ograniczyć się do używania ich jako instruktorów tylko na terenie Sosnowca³⁴.

W innym miejscu dodawał:

[Sosnowiec] Miasto to odegrało bardzo poważną rolę w walce o Śląsk Górny. Trzy kolejne powstania i okresy międzypowstaniowe opierały się o to miasto, jak o trwałą bazę. (...) Zaaklimatyzowanie się Referatu Dywersyjnego w Sosnowcu nie nastęczyło większych trudności, mimo, że ścisk mieszkaniowy już zaczął dawać się we znaki. W koszarach Traugutta referat otrzymał parę piwnic na narzędzia i materiały wybuchowe, a na mieście lokal trzypokojowy na zakonspirowane biuro i kilkanaście kwater w hotelach i mieszkaniach prywatnych wyłącznie do swojej dyspozycji³⁵.

Podczas kilkutygodniowego kursu uczono posługiwania się bronią, zakładania materiałów wybuchowych, a także zachowania w przypadku ewentualnego spotkania z Niemcami. Rozpoczęto również staranne i drobiazgowo przygotowania do akcji „Mosty”, zgodnie z przedstawionym wcześniej planem działań dywersyjnych. Obiekty przeznaczone do likwidacji sfotografowano i na tej podstawie powstały szkice planów. Puszczyński nie narzucił grupom, które mosty mają zniszczyć, a wskazywał wyłącznie obszar działania. O ostatecznym wyborze punktów strategicznych zdecydowali dowódcy grup. Dokonano także ich wstępnej selekcji, dzieląc obiekty na zasadnicze (mosty) i zastępcze (linie kolejowe, wykopy kolejowe itd.). Obiekty zastępcze miały zostać zniszczone wówczas, gdyby niemożliwa okazała się likwidacja obiektów zasadniczych. W dalszej kolejności członkowie grupy destrukcyjnej poznawali szczegóły techniczne konstrukcji i zdobywali potrzebną w akcji orientację w terenie. Najbardziej problematyczny, a zasadniczy dla powodzenia akcji sabotażowych, był sprawny transport materiałów wybuchowych – ekrazytu i melinitu – z Warszawy na Górny Śląsk. Materiały ukryto w kopalnianych magazynach, a następnie przewożono w pobliże miejsc zaplanowanych akcji konnymi wozami. Puszczyński odnotował te działania ze szczegółami:

³⁴ T. Puszczyński, *Jak powstał plan...*, op. cit., s. 49.

³⁵ Idem, *Sosnowiec*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 56, 59–60.

Kiedy już wywiad dywersyjny został całkowicie ukończony, wówczas na podstawie zebranych materiałów zażądałem od Sztabu Generalnego przez II Oddział dostarczenia loco stacja Sosnowiec 2 tys. kg najsilniejszego materiału wybuchowego (kruszącego), odpowiedniej ilości lontów zwykłych i piorunujących, kapsli i detonatorów, następnie przyrządów do niszczenia łączności telegraficzno-telefonicznej. W Warszawie Oddział II pobierał materiał wybuchowy pod pozorem wysyłania go na wschód. Cały ten materiał techniczny był tak dobrany, aby nie nosił na sobie znaków pochodzenia polskiego, lecz – przeciwnie – niemieckiego. (...) Z Sosnowca materiał wybuchowy był odpowiednio rozdzielany i opakowany, w najzupełniejszej tajemnicy wędrował też w nocy do kilku składów tajnych na samym pograniczu Śląska. Składy te – były to magazyny prochowe w pobliskich kopalniach. Etapy transportowania ze składu głównego i dalsze transporty uskuteczniały były przez każdą z grup dywersyjnych samodzielnie i w tajemnicy przed resztą oddziałów, z zachowaniem takiej ostrożności, jak gdyby się to odbywało na terenie nieprzyjacielskim. Ostrożność ta była konieczna, gdyż Sosnowiec wówczas przeładowany był szpiegami niemieckimi. (...) Teraz pozostawała druga część transportu, daleko trudniejsza i niebezpieczniejsza, przez teren plebiscytowy Śląska aż do punktów przeznaczenia³⁶.

Wiosną 1921 roku członkowie oddziałów destrukcyjnych zostali przetrzuceni w okolice przeznaczonych do likwidacji obiektów, pozostawali w ukryciu we wsiach i lasach. Działania te podejmowano w izolacji od polskich organizacji na Górnym Śląsku, a nawet od Sztabu DOP, w celu zapobieżenia ewentualnej dekonspiracji. Strona niemiecka do końca, do wybuchu powstania i przeprowadzenia akcji, nie posiadała informacji o utworzeniu i przygotowaniach grupy specjalnej. Pierwszą udaną akcją przeprowadzono na niespełna trzy miesiące przed wybuchem ostatniego z powstań śląskich, w nocy z 8 na 9 marca 1921 roku. Dywersanci „Konrada Wawelberga” spalili wówczas trzy baraki w Dobrzenu Wielkim, Głogówku i Starym Popielowie przygotowane dla niemieckich emigrantów z głębi Rzeszy, którzy mieli wziąć udziału w plebiscycie³⁷. Puszczynski wspominał:

Komisariat Plebiscytowy polski zorientował się, że przybywający z Niemiec emigranci wyłącznie na rzecz Niemiec będą głosować. Ażeby więc ich odstraszyć

³⁶ Idem, *Zwózka materiałów wybuchowych, narzędzi, broni i amunicji*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 106–107.

³⁷ W. Ryżewski, *Trzecie powstanie śląskie 1921. Geneza i przebieg działań bojowych*, MON, Warszawa 1977, s. 327; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczynski...*, op. cit., s. 924.

i ostudzić zapał do przyjeżdżania na Śląsk, zwrócił się do organizacji wojskowej z poleceniem spalania kilku baraków, celem demonstracji. (...) Poleciałem trzem najbliższym oddziałom wysłać po trzech ludzi na barak, z tym jednakże, aby w razie obecności wewnątrz ludzi wstrzymano się od podpalenia. Baraki zostały spalone³⁸.

Grupa Destrukcyjna „Wawelberga”. Pyskowice (czerwiec 1921). Siedzą od lewej:

2. Stefan Mańkowski (z odkrytą głową), 3. Michał Kaczorowski (w czapce),
4. Tadeusz Puszczyński (w kapeluszu). Stoją w pierwszym rzędzie od lewej:

1. Stanisław Sachs (z latarką na piersi), 2. Tadeusz de Nisau, 4. Bohdan de Nisau.

Stoją w pierwszym rzędzie od prawej: 4. Stanisław Baczyński (w czapce nieco wyższy), 5. Dobiesław Damięcki (z rozwichrzoną czupryną). W drugim rzędzie od lewej 4. Stanisław Dubois (daszek czapki obrócony w lewo), w drugim rzędzie od prawej: Kazimierz Kuszel (z papierosem), w trzecim rzędzie od lewej 5. Stanisław Leśniewski. Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Dział Historii, sygn. ZF/338

W marcu 1921 roku Puszczyński, wraz z kierownictwem Referatu „D”, zajął kilka pokoi w hotelu „Deutsches Haus” w Strzelcach Opolskich. On sam zameldował się jako kupiec drzewny Konrad Wawelberg. Kwatera ta była odtąd centralą meldunkową. W jego apartamencie spotykali się łącznicy oddziałów destrukcyjnych. Warto dodać, że

³⁸ T. Puszczyński, *Spalenie trzech wielkich baraków przeznaczonych dla reemigrantów niemieckich*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 157.

18 marca 1921 roku Puszczyński został mianowany kapitanem. Po odbyciu przeszkolenia członków oddziałów rozlokowano w zakonspirowanych placówkach na terenie Górnego Śląska. 1 maja do hotelu dotarł łącznik z rozkazem rozpoczęcia realizacji zaplanowanej wcześniej akcji „Mosty”, mającej na celu przerwanie połączeń drogowych i kolejowych między Górnym Śląskiem a resztą terytorium Rzeszy Niemieckiej. Wysadzenie mostów miało być sygnałem do rozpoczęcia III Powstania Śląskiego³⁹. Rozkaz rozpoczęcia najbardziej spektakularnej dywersyjnej akcji „Mosty” podpisany został przez ppłk. Macieja Mielżyńskiego 1 maja 1921 roku, brzmiał lakonicznie, ale treściwie: „Wykonać w nocy z drugiego na trzeci maja tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku”⁴⁰. W wyznaczonym czasie, z 2 na 3 maja, w ciągu około trzech godzin, członkowie grupy wysadzili siedem mostów kolejowych i zniszczyli dwa strategiczne odcinki torów, łączące Górny Śląsk z Wrocławiem. Kluczowe wydawało się wysadzenie mostu w Szczepanowicach pod Opolem, na linii kolejowej łączącej miasto z Wrocławiem. Zadanie to zrealizował oddział pod dowództwem Puszczyńskiego⁴¹. On sam wspominał czas przygotowań i samej akcji, niebezpieczeństwa jakie z sobą niosła:

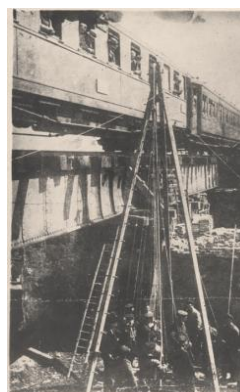
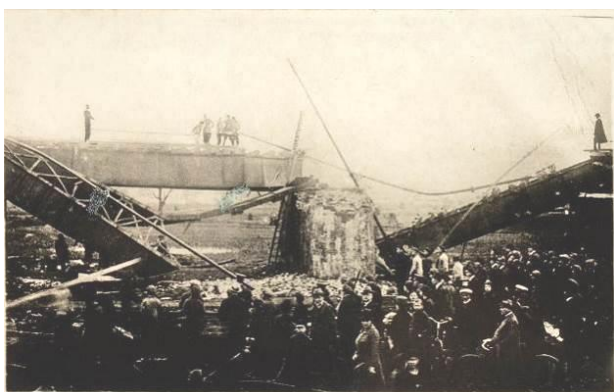
³⁹ J. Meissner, *Jak dziś pamiętam*, Iskry, Warszawa 1971, s. 325 i n.; Z. Zarzycka, *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku 1919–1921*, MON, Warszawa 1989, s. 103 i n.; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 925.

⁴⁰ Projekt rozkazu przygotowany został przez Remigiusza Grocholskiego (1888–1965), wówczas szefa oddziału III Operacyjnego w Dowództwie Obrony Plebiscytu, posługującego się pseudonimem „Brochwicz” – pułkownik dyplomowany kawalerii Wojska Polskiego. Podczas II wojny światowej wykonywał zadania rozpoznawcze na rzecz Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga, następnie w szeregach ZWZ-AK propagował zamysł stworzenia organizacji dywersyjnej, mającej wykonywać zadania na tyłach frontu niemiecko-sowieckiego. Od września 1941 r. był szefem sztabu i zastępcą ppłk. Jana Włodarkiewicza, komendanta „Wachlarza”, zaś po jego śmierci komendantem. Uczestniczył w Powstaniu Warszawskim jako komendant V Rejonu (Mokotów Dolny). Zob. CAW, KAPiO, sygn. I.482.17-1066.VM, k. 1–4 (kwestionariusz osobowy). Jego brat – Ksawery Grocholski – pułkownik Armii Krajowej, członek Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość, został oskarżony o współpracę z Gestapo i przekazywanie ambasadzie brytyjskiej poufnych informacji. Wyrok śmierci, zasądzony przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie, wykonano na nim 24 lutego 1947.

⁴¹ E. Charaszkiewicz, *Rola dywersji w III powstaniu górnośląskim*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski” 1971, nr 18 (103), s. 5; Z. Zarzycka, *Polskie działania specjalne...*, op. cit., s. 117–119; R. Kaczmarek, *Powstania śląskie...*, op. cit., s. 382.

O godzinie 21 byliśmy w Szczepanowicach na kwaterze dowódcy oddziału, por. Miładowskiego. Weszliśmy do dużej izby. Okna szczelnie pozasłaniane. Za dużym stołem pracowało paru ludzi. Na stole leżały otwarte paczki z kapslami i duże zwoje lontów. Uważnie przebiegłem wzrokiem po twarzach obecnych. Zupełny spokój. Jedyna rzecz rzucająca się w oczy to były skórzane pasy na cywilnych ubraniach i pozatykane za pasy rewolwery. Tak – pomyślałem – już teraz nie ma potrzeby, żeby się ukrywać. Co chwila po cichu otwierały się drzwi i ktoś wchodził, przynosząc paczkę, którą kładł na stole lub też, zabierając jakieś narzędzia, znikał w sionce. Siedzący za stołem górnik w średnim wieku, zasmolony od węgla, kapral pionierów armii niemieckiej Wiechaczek, sprawdzał wydobywane z magazynu materiały wybuchowe. Od razu było widać, że cztery lata frontu zachodniego dały mu nie lada praktykę. Młaskał, wachał, gryzł zębami i w rezultacie tych badań przesuwiał zdecydowanym ruchem na prawą lub lewą stronę stołu (...).

(...) Most wybrany do wysadzenia był tak zwanym mostem powodziowym, leżącym prawie że bezpośrednio przy moście na Odrze. Miał rozpiętości około 200 metrów i spoczywał na olbrzymich granitowych filarach, których wysokość wynosiła 5 metrów, szerokość zaś 3 metry. (...) Kiedy puszka z piorunianem rtęci została ulokowana między skrzyneczkami z melinitem i zaczęto zakładać lonty, rozległ się szum zbliżającego się pociągu. Wszyscy znieruchomieli. Na usunięcie puszki z detonatorem było za późno (...). Pozostać na miejscu znaczyło tyle, co wylecieć w powietrze. (...) Pociąg przeszedł i do cudem nienaruszonego detonatora zaczęto zakładać lonty (...). Cichy gwizd dał znać, że praca skończona (...). Pięć minut upłynęło od czasu, kiedy w myśl obliczenia powinien był nastąpić wybuch. (...) Nie chcąc powiększać ewentualnych strat, z pięciu ludzi, którzy się zgłosili [na ochotnika] wybrałem tylko dwóch: Wiechaczka, ojca sześciorga małych dzieci,

Prace porządkowe przy moście w Szczepanowicach pod Opolem, wysadzonym przez Grupę Destrukcyjną „Wawelberga” w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku.

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Dział Historii, sygn. ZF/601 i ZF/628

i młodego osiemnastoletniego chłopaka, Jurzycę. (...) Postanowiliśmy zapalić lont. (...) Niby piorunem rażeni zostaliśmy przez siłę wybuchu obaleni na ziemię. Przez chwilę, zdaje się, leżałem nieprzytomny, lecz szarpnięty za rękę wstałem. Wiedziałem już, że most został wysadzony⁴².

W akcji „Mosty” wzięło udział ogółem 63 powstańców z Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga”. Zasięgiem objęto ok. 90 km torów, a sama akcja trwała raptem trzy godziny. Przez bagna i rozlewiska Odry powstańcy przedzierali się następnie do miejsca koncentracji oddziału w Kamieniu Śląskim. 3 maja 1921 roku Wojciech Korfanty informował premiera Wincentego Witosa: „Dzienniki niemieckie donoszą, że za linią demarkacyjną wszystkie mosty kolejowe wyleciały w powietrze. Górny Śląsk jest zupełnie odcięty od Wrocławia. Ta wiadomość ma iść do prasy”. Niemcy aresztowali co prawda kilkunastu członków grupy (łącznie 24 osoby), ale żadnemu z nich nie udało się udowodnić udziału w akcji dywersyjnej. Zostali wypuszczeni lub osadzeni w obozie jenieckim⁴³.

Po wybuchu III Powstania Śląskiego grupa podlegała bezpośrednio Wodzowi Naczelnemu – ppłk. Maciejowi Mielżyńskiemu, a następnie ppłk. Kazimierzowi Zenktellerowi. Siły powstańcze przed wybuchem powstania liczyły ok. 40 tys. osób, 2/3 stanu faktycznego znajdowało się w oddziałach liniowych, 1/3 w instytucjach tyłowych i w służbach. W kolejnych dniach oddziały dywersyjne brały udział m.in. w walkach o Strzelce Opolskie – 5 i 6 maja. 7 maja 1921 roku opuściły linię frontu. Dokonując reorganizacji struktury wojsk powstańczych, oddziałom specjalnym powierzono zadanie wspierania wojsk liniowych i ich osłonę podczas ewentualnego odwrotu⁴⁴. Puszczynski wspominał moment przybycia do Szopienic, gdzie mieściła się kwatera Naczelnego Dowództwa:

⁴² T. Puszczynski, *Akcja pod Opolem*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 197–198, 204–206.

⁴³ M. Starzewski, *Udział powstańców śląskich...*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt...*, op. cit., s. 391 i n.; E. Długajczyk, *Od Wydawcy*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 21.

⁴⁴ E. Długajczyk, *Od Wydawcy*, [w:] T. Puszczynski „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 22.

W kwaterze dowództwa uderzał nastrój podobny do redakcji wielkiego sensacyjnego dziennika. Nic prawie nie przypominało sztabu bądź dużej grupy wojskowej, znajdującej się w okresie intensywnych walk. Na stołach rozłożone były nie tyle mapy, co notesy dziennikarskie, a nieliczni oficerowie ginęli w cizbie reporterów. (...) Naczelnym wódcą [Maciej Mielżyński ps. „Nowina-Doliwa”] przyjął mnie w swoim gabinecie. Gdy zdałem mu krótki, lecz wyczerpujący raport z sytuacji, podziękował mi entuzjastycznie „w imieniu Ojczyzny” za bohaterские czyny oddziałów dywersyjnych, za ich nieustraszoną odwagę, determinację i poświęcenie. (...) wrażenie akcji dywersyjnej było kolosalne. Na Śląsk masowo przybywali sprawozdawcy i reporterzy, (...). Po zakończeniu meldunku Mielżyński wprowadził mnie do wielkiej sali, gdzie zgromadzeni byli liczni dziennikarze i wskazując na mnie powiedział: „Panowie, oto kapitan Puszczyński, człowiek, który właśnie przeprowadził akcję dywersyjną, jest jej inicjatorem i kierownikiem”. Obróciłem się na pięcie i wyszedłem⁴⁵.

Puszczyński uzyskał wówczas zgodę Naczelnego Dowództwa Wojsk Powstańczych na utworzenie oddziałów destrukcyjnych. Plan reorganizacji szczegółowo omówiono w Radzionkowie. W skład Dowództwa Oddziałów Destrukcyjnych weszli ppor. Edmund Charaszkiewicz (zastępca) oraz rekrutujący się z Warszawy sierż. Józef Karpiński ps. „Olek”, kpr. Władysław Mieszkowski i kpr. Czesław Fernik. Formacja zasilona wówczas została m.in. przez ochotników, tj. studentów warszawskich uczelni skupionych w Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej, Związku Strzeleckim oraz małoletnich z Korpusu Kadetów, rekrutujących się ze Lwowa i Modlina. Liczyła w tym czasie ok. 130 żołnierzy⁴⁶. W skład Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga” wchodziły:

- Podgrupa Destrukcyjna „Wschód” pod dowództwem por. Dobiesława Damięckiego pseudonim „Damian”⁴⁷, złożonej z trzech

⁴⁵ T. Puszczyński, *Przybycie do Naczelnego Dowództwa Wojsk Powstańczych*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 321–322.

⁴⁶ Z. Zarzycka, *Polskie działania specjalne...*, op. cit., s. 143–148.

⁴⁷ Dobiesław Damięcki, ps. „Damian” (1899–1951) – aktor i reżyser. Pochodził z Karniewek, z rodziny szlacheckiej h. Dąbrowa. Ukończył Gimnazjum im. Króla Władysława IV w Warszawie, był związany z harcerstwem. W 1917 r. podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Przyjmując pseudonim „Sułkowski”, został członkiem Lotnego Oddziału Polskiej Organizacji Wojskowej. Wraz z oddziałem uczestniczył w lipcu 1918 r. w akcji ekspropriacyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej na transport pieniędzy niedaleko stacji Bąkowiec (skonfiskowano 2 mln marek austriackich). Po zakończeniu wojny wstąpił do Wojska

oddziałów, dowodzonych przez pchor. Tadeusza Meissnera ps. „Tadek” i „Ryszard”, por. Stanisława Czapskiego ps. „Smiarowski” i pchor. Stanisława Glińskiego.

- Podgrupa Destrukcyjna „Północ” pod dowództwem ppor. Lucjana Miładowskiego, złożonej z trzech oddziałów dowodzonych przez por. Henryka Kurkowskiego, pchor. Stanisława Pelca ps. „Lenc” i ppor. Lucjana Miładowskiego.
- Podgrupa Destrukcyjna „Południe” pod dowództwem por. Stanisława Baczyńskiego, złożonej z trzech oddziałów, dowodzonych przez pchor. Janusza Meissnera ps. „Orski”, ppor. Stanisława Machnickiego i por. Stanisława Baczyńskiego.
- Rezerwa pod dowództwem por. Witolda Strzelczyka-Łukasiewskiego z oddziałem pchor. Józefa Sibery / Sybery ps. „Nowacki” i „Kałkowski”.

Podgrupy zajmowały się wysadzaniem obiektów strategicznych z punktu widzenia potrzeb frontowych. W dniach 21–23 maja, po przerwaniu frontu w okolicy Góry św. Anny, członkowie grupy dywersyjnej zniszczyli kolejnych 14 mostów, utrudniając Niemcom pościg za powstańcami. W pierwszych dniach czerwca, choć nie jest to jednoznacznie potwierdzone, Puszczyński był przewidywany na dowódcę

Polskiego. Został przydzielony do Biura Wywiadowczego Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich. Uczestniczył w walkach w wojnie polsko-bolszewickiej, w szeregach 5. pułku Legionów Polskich. Otrzymał awans na stopień porucznika. Brał potem udział w akcji zajmowania Pomorza przez Wojsko Polskie. Kierował ekspozyturą wywiadu w Chojnicach. W 1921 r. skierowany został na Górny Śląsk do Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga”. Przyjął pseudonim „Damian”. Po likwidacji III Powstania Śląskiego wrócił do Warszawy, związał się z kręgami Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej. Ukończył studia. W 1924 r. został studentem warszawskiej szkoły Instytutu „Reduta”, w 1925 r. aktorem Teatru „Reduta”. W kolejnych latach występował na deskach wielu polskich teatrów, od Łodzi po Lwów. Po wybuchu II wojny światowej reprezentował Związek Artystów Scen Polskich w tajnej Radzie Teatralnej. Brał udział w działaniach konspiracyjnych. Podejrzewano go o wykonanie w 1941 r. wyroku śmierci na kolaborującym aktorze Igo Symie, z rozkazu Związku Walki Zbrojnej. Do końca wojny pozostawał w ukryciu pod Ostrowcem Świętokrzyskim, gdzie uczestniczył w tajnym nauczaniu, przyjmując nazwisko Józef Bojanowski. Współpracował również z lokalną komórką PPS-WRN. Po zakończeniu wojny zainicjował utworzenie w Ostrowcu szkoły średniej i wznowił działalność aktorską. Odznaczono go Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi oraz Złotym Krzyżem Zasługi. Zob. S. Dąbrowski i inni, *Słownik biograficzny teatru polskiego*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1973, s. 115.

Rezerwy Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych (tzw. Grupy Wypadowej), utworzenie której zarządzono 6 czerwca, a już dnia kolejnego je odwołano. Do połowy czerwca 1921 roku Grupa Destrukcyjna „Wawelberga” zniszczyła ok. 50 mostów, trzy dworce kolejowe, kilkadziesiąt metrów torów kolejowych, linie i słupy telefoniczne oraz telegraficzne. W następstwie wygasania walk frontowych Naczelna Komenda

Oddział Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga” przed wyruszeniem pod Górę Świętej Anny (maj 1921).

Poniżej: IV kompania II batalionu Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga” pod dowództwem por. Marcina Przyborowskiego ps. „Wyród” (czerwiec 1921).

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Dział Historii, sygn. ZF/622 i ZF/658

Wojsk Powstańczych dokonała reorganizacji sił powstańczych, dostosowując ich skład i charakter adekwatnie do potrzeb i sytuacji⁴⁸.

W połowie czerwca oddziały destrukcyjne wycofano z frontu. Naczelną Komenda Wojsk Powstańczych zdecydowała o utworzeniu specjalnej grupy szturmowej, zgodnie z rozkazem z 17 czerwca 1921 roku. W skład Grupy „Wawelberga” weszli powstańcy z oddziałów destrukcyjnych, ponadto kompania sztabowa por. Marcina Przyborowskiego ps. „Wyród”, I batalion Strzelców Górnośląskich pod dowództwem kpt. Henryka Jackowskiego ps. „Hess”, II batalion Strzelców Górnośląskich pod dowództwem kpt. Henryka Sowińskiego, I dywizjon Ułanów Górnośląskich pod dowództwem rtm. Tadeusza Plesnera, kompania lotna Karola Walerusa, bateria por. Stanisława Kołodziejczyka, bateria por. Szczytnickiego, oddział destrukcyjny ppor. Edmunda Charaszkiwicza i pluton żandarmerii Tadeusza Górowskiego. Dowództwo odwodów Wojsk Powstańczych powierzono Puszczyńskiemu. Dowództwo i większość żołnierzy zakwaterowano w wagonach na stacji w Paczynie. Grupa szturmowa nie wzięła już udziału w żadnych działaniach. Ostatecznie została rozwiązana 5 lipca, wraz z likwidacją III Powstania Śląskiego. W fazie wycofywania oddziałów Puszczyński nie brał już udziału. Od 28 czerwca 1921 roku przebywał na urlopie zdrowotnym w Sosnowcu. Dowództwo objął w jego zastępstwie kpt. Eugeniusz Żongołłowicz⁴⁹.

⁴⁸ Z. Zarzycka, *Polskie działania specjalne...*, op. cit., s. 158–161; W. Ryżewski, op. cit., s. 381 i n.

⁴⁹ Eugeniusz Żongołłowicz (1895–1963) – pułkownik piechoty Wojska Polskiego. Pochodził z Pskowa. W 1914 r. ukończył Oficerską Szkołę Piechoty. W I wojnie światowej służył w armii rosyjskiej w stopniu kapitana. W 1918 r. wstąpił do Wojska Polskiego. W latach 1918–1920 był dowódcą I Ochotniczego Warszawskiego Batalionu Odsieczy Lwowa. W wojnie polsko-bolszewickiej dowodził 19. pp. Po pobycie na Górnym Śląsku w 1921 r. powrócił do macierzystego pułku, mianowany majorem, a w 1924 r. podpułkownikiem. W 1926 r. został zatwierdzony na stanowisku oficera sztabowego przysposobienia wojskowego w dowództwie 5. Dywizji Piechoty we Lwowie, rok później przeniesiono go ponownie do 19. pp na stanowisko zastępcy, później dowódcy tegoż. W latach 1929–1931 odbył kurs w Wyższej Szkole Wojennej. Nie ukończył go, 1930 wyznaczony został na stanowisko dowódcy 57. pp w Poznaniu. W 1931 r. otrzymał awans na pułkownika. W latach 1934–1938 był komendantem Szkoły Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej – Komorowie. Pod koniec 1938 mianowany został dowódcą piechoty dywizyjnej 5. Dywizji Piechoty we Lwowie. W sierpniu 1939 r. objął dowództwo formującej się w Łowiczu rezerwowej 44. Dywizji Piechoty. W kampanii wrześniowej brał udział w obronie Warszawy, po kapitulacji stolicy przebywał

W sierpniu 1921 roku Puszczyński przekazał do Ministerstwa Spraw Wojskowych archiwum Oddziałów Destrukcyjnych⁵⁰. Działania powstańców, członków Grupy Destrukcyjnej „Konrada Wawelberga” stały się inspiracją do przygotowania w 2019 roku obrazu dokumentalnego *Komandosi Wawelberga* w reżyserii Krzysztofa Glondysa, z uwzględnieniem scen fabularyzowanych⁵¹.

Kompania szturmowa Grupy Destrukcyjnej „Wawelberga” (czerwiec/lipiec 1921).
Muzeum Górnśląskie w Bytomiu, Dział Historii, sygn. H/ZF/254

We wniosku odznaczeniowym o nadanie Orderu Odrodzenia Polski V klasy w 1922 roku, sformułowanym przez mjr. Jana Ludygę-Laskowskiego, zaznaczono:

w niewoli niemieckiej. Po zwolnieniu mianowany zastępcą dowódcy 3. Dywizji Strzelców Karpackich we Włoszech i Wielkiej Brytanii. Po wojnie pozostał na emigracji. Pośmiertnie mianowany generałem brygady. Szerzej zob. T. Kryśka-Karski, S. Żurakowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Editions Spotkania, Warszawa 1991, s. 190.

⁵⁰ M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 928; Z. Zarzycka, *Polskie działania specjalne...*, op. cit., s. 171–172; E. Długajczyk, *Od Wydawcy*, [w:] T. Puszczyński „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania...*, op. cit., s. 25–26.

⁵¹ *Komandosi Wawelberga*, reż. K. Glondys, Telewizja Polska Katowice dla TVP Historia 2019, 32 min.

Kpt. Puszczyński pod pseudonimem Wawelberga zorganizował w marcu 1921 roku grupę destrukcyjną stworzoną z wybranych oficerów i podoficerów. Grupa rozdzielona na placówki trwała w oczekiwaniu akcji w marcu i kwietniu w otoczeniu niemieckim pod ciągłą grozą wyśledzenia i rozstrzelania. W chwili wybuchu powstania na Śląsku dnia 2/3 maja wszystkie placówki spełniły swój obowiązek i opóźniły koncentrację sił niemieckich, co najmniej o tydzień przez zniszczenie obiektów kolejowych w różnych miastach. Kpt. Puszczyński był nie tylko dowódcą, ale i moralnym kierownikiem całej Grupy. Sam brał udział w destrukcji na najmniej-bezpieczniejszym odcinku w walkach pod Sławięciami i odznaczył się męstwem⁵².

W innym miejscu wniosku, przedstawiając jego służbę wojskową, wspomniano: „W wojnie polskiej kieruje oddziałami bojowymi na Górnym Śląsku przyczyniając się w głównej mierze do pomyślnego zakończenia powstania. W ciągu tych siedmiu znojących i ofiarnych lat służby zyskał kpt. Puszczyński opinię odważnego aż do szaleństwa żołnierza, prawego i uczciwego obywatela kraju i niezłomnego cnoty rycerskiej – oficera”⁵³. Z kolei w formalnym wniosku, popartym przez gen. dyw. Kazimierza Sosnkowskiego, doceniając zasługi Puszczyńskiego dla Górnego Śląska i podsumowując jego pracę w okresie powstań śląskich, odnotowano:

Kpt. Tadeusz Puszczyński, kierownik Wydziału Plebiscytowego Górnego Śląska, następnie Dowódca Oddziałów Destrukcyjnych i Dowódca Grupy Wypadowej „Wawelberg” na terenie Górnego Śląska, odznaczył się niezwykleymi zdolnościami organizacyjnymi, znakomitą znajomością stosunków górnośląskich, umiejętnością dobierania współpracowników, niezłomnym poświęceniem dla sprawy. W ciągu krótkiego czasu zorganizował wydział, odbudował rozbitą po ostatnim powstaniu organizację wojskową, nadając jej siłę i sprężystość, która pozwoliła przy zupełnej bezczynności wojsk koalicyjnych odeprzeć napad niemiecki. W czasie najcięższym dla Rzeczypospolitej, tj. w czasie inwazji bolszewickiej, uregulował demobilizację Górnoślązaków służących w armii polskiej, zorganizował dla nich kursa plebiscytowe i zorganizował kursa bojowe dla członków organizacji wojskowych, utworzył dział propagandy. Praca kpt. Puszczyńskiego, która w całości swej znakomicie wpłynęła na wzbudzenie ducha polskiego na Śląsku, na wzmocnienie

⁵² CAW, KAPiO, sygn. I.482.78-7534.VM, k. 1, Wniosek o nadanie Virtuti Militari V klasy dla kpt. Tadeusza Puszczyńskiego z 12 września 1921 roku, sygnowany przez mjr. Jana Ludygę-Laskowskiego; Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie, sygn. 131, Odznaczenia Polaków Orderem „Odrodzenia Polski” (1921–1922), t. 2, k. 269–271.

⁵³ CAW, KAPiO, sygn. I.482.78-7534, VM, k. 5.

sił polskich i duchowe zespolenie Górnego Śląska z Macierzą, posiada tym większe znaczenie, że objął on robotę wojskową na Śląsku po nieudanym pierwszym powstaniu, tj. w okresie najsilniejszego rozgoryczenia Górnślązaków⁵⁴.

We wrześniu 1921 roku Puszczynskiego mianowano kierownikiem Referatu Techniczno-Wywiadowczego „A-1” Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Zajmował się nadzorowaniem akcji o charakterze dywersyjnym, wywiadem dywersyjnym, ewidencją obiektów wojskowych w państwach sąsiadujących oraz tworzeniem grup dywersyjnych za granicą⁵⁵. Wśród jego współpracowników byli jego podkomendni z Grypy Destrukcyjnej „Wawelberga”, m.in. por. Włodzimierz Dąbrowski, por. Edmund Charaszkiwicz, por. Stefan Nowaczek, którzy opracowali terenową strukturę organizacyjną sieci dywersji pozafrontowej na terenie pogranicza z Rosją, Litwą i Niemcami. W maju 1922 roku kierownictwo Referatu przedstawiło szefowi Sztabu Generalnego Wojska Polskiego projekt utworzenia tajnej organizacji konspiracyjnej na Kresach Wschodnich na wypadek ewentualnej wojny. Tworzenie cywilnej organizacji wywiadowczo-sabotażowej pod nazwą Obywatelski Komitet Obrony (OKO), z uwzględnieniem ważnych punktów pod względem przemysłowym i strategicznym, Puszczynski rozpoczął w czerwcu 1922 roku. Placówki zlokalizowano w Mołodecznie, Lidzie, Baranowiczach, Łunińcu, Równem, Tarnopolu i Czortkowie. W 1924 roku Referat Techniczno-Wywiadowczy przekształcono w Referat Planów Dywersyjnych, a następnie Referat „U”. Referat został zdekonspirowany, a następnie formalnie zlikwidowany w grudniu 1925 roku. W rzeczywistości powołano Referat Placówek Dywersyjnych na czele z Puszczynskim z początkiem stycznia 1926 roku. Liczył trzech oficerów i czterech szeregowych z czynnej służby wojskowej. Wiosną Referat przekształcono w Ekspozyturę nr 6, a następnie kolejno w Lotną Ekspozyturę nr 6 i Ekspozyturę nr 2.

⁵⁴ Archiwum Akt Nowych, 3, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie (1918–1922), sygn. 131, Odznaczenia Polaków Orderem „Odrodzenia Polski” (1921–1922), t. 2, k. 269–271 (Order Odrodzenia Polski nadany kpt. Tadeuszowi Puszczynskiemu przez Naczelnika Państwa 2 maja 1922 roku).

⁵⁵ CAW, KAPiO, sygn. 10111, Tadeusz Puszczynski. Przebieg służby wojskowej w czasie pokoju od 15 marca 1921 roku; M. Starczewski, *Plk dypl. Tadeusz Puszczynski...*, op. cit., s. 928, 930; idem, *Działania specjalne Wojska Polskiego we wrześniu 1939 r.*, [w:] *Wrzesień 1939 wojna na dwa fronty*, red. J. Gmitruk, W. Włodarkiewicz, MHPRL, Warszawa 2010, s. 360–361.

Utworzono Grupy: XI (społeczno-polityczną), XII (na kraje bałtyckie), XIII (na Rosję), XIV (na Litwę), XV (na Rzeszę Niemiecką i państwa zachodnie), celem zorganizowania pracy dywersyjnej na obszarze pogranicza i w państwach sąsiadujących. Referatem tym Puszczyński kierował do 27 maja 1927 roku. Następnie skierowany został do 79 pp, z równoczesnym przeniesieniem do Biura Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych⁵⁶. Przełożeni Puszczyńskiego w latach 1924–1927, ppłk Ludwik Bociński, płk Michał Bayer, płk Jerzy Ferek-Błęszyński oraz płk Tadeusz Schätzel podkreślali w ocenach, że był wybitnym i wyróżniającym się oficerem oraz kierownikiem referatu, niezwykle pracowitym i obowiązkowym⁵⁷. Szef Oddziału II Sztabu Generalnego odnotował: „Nadzwyczajny organizator. Posiada specjalny dar skupienia wokół siebie ludzi do pracy. Bardzo sumienny, obrotny i przemyśły oficer o dużej ambicji. Charakter ułożony, karny, otwarty i koleżeński”. W 1925 roku dodawał: „Charakter szczerzy i zrównoważony. Umysł lotny i rzutki, dający sobie radę w każdej sytuacji. Pełen inicjatywy, samodzielny. Pewny siebie i stanowczy. Wybitny oficer”. Na ostatniej stronie czytamy w opinii fachowej z 1925 roku (podpis nieczytelny): „Organizator i wybitny specjalista swego działu w armii. Pełen poświęcenia. Niezmordowany pracownik przyczem nadzwyczaj chłonny. Wybitny specjalista i oficer”⁵⁸.

Dnia 7 lipca 1927 roku kierownictwo Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego zwróciło się do Ministerstwa Spraw Wojskowych z prośbą o przyjęcie kpt. Puszczyńskiego w poczet słuchaczy

⁵⁶ CAW, KAPiO, sygn. 10111, Tadeusz Puszczyński. Przebieg służby wojskowej w czasie pokoju od 15 marca 1921 roku; M. Starczewski, J.A. Radomski, *Geneza konspiracji wojskowej na wypadek okupacji kraju*, [w:] *Armia Krajowa. Szkice z dziejów Sił Zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego*, red. K. Komorowski, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1999, s. 65–69; M. Starczewski, *Działania specjalne Oddziału II Sztabu Generalnego (Głównego) WP w okresie międzywojennym*, [w:] *Polski wrzesień 1939 – wojna na dwa fronty. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*, red. H. Stańczyk, Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP, Piotrków Trybunalski 2000, s. 148 i n.; idem, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 931–934.

⁵⁷ CAW, KAPiO, sygn. 10111, Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny mjr. Tadeusza Puszczyńskiego, Warszawa 1928; M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 934.

⁵⁸ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1922. Kpt. Tadeusz Puszczyński, 79 pp; Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1924. Kpt. Tadeusz Puszczyński, 79. pp.

Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie⁵⁹, natomiast ppłk Tadeusz Pełczyński wniosował 22 września 1927 roku do szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z prośbą o powołanie go jako hospitanty tejże placówki. W styczniu 1928 roku Puszczyński awansował do stopnia majora, zaliczany był do grona najlepszych studentów Wyższej Szkoły Wojennej. Ukończył ją z wynikiem bardzo dobrym w 1929 roku (VIII promocja, 23 sierpnia 1929 roku). Dyrektor naukowy ppłk Tadeusz Zieleniewski odnotował w aktach, że jest wybitnym oficerem⁶⁰. W Albumie Absolwentów Wyższej Szkoły Wojennej w krótkiej opinii na jego temat, jako słuchacza, oceniano go w samych superlatywach, pisząc:

Opinia szkolna: Inteligentny, spokojny, energiczny. Zagadnienia ujmuje szeroko, ma swoje zdanie. Pracuje szybko i z wynikami. Ukończył szkołę z postępem

⁵⁹ Wyższa Szkoła Wojenna została utworzona latem 1922 r. w Warszawie, na podstawie przemianowania Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego, zgodnie z Tajnym Rozkazem Szkolnym z 16 sierpnia 1922 r. Kurs normalny trwał dwa lata. Absolwenci uzyskiwali dyplom naukowy oficera Sztabu Generalnego, od 1929 dyplom naukowy oficera dyplomowanego. Wśród absolwentów kursu normalnego 1927–1929, na który uczęszczał Puszczyński, w szeregach ZWZ-AK znaleźli się podczas II wojny światowej dwaj koledzy Puszczyńskiego. Pierwszym był ppłk dypl. piechoty Wojska Polskiego Mieczysław Dobrzański (1897–1943). W grudniu 1939 wstąpił w szeregi Służby Zwycięstwu Polski. Powierzono mu kierowanie Wydziałem II Komendy Okręgu Warszawa Miasto. Posługiwał się pseudonimami „Koniak” i „Leliwa”. Następnie zaangażował się w działalność Związku Walki Zbrojnej. We wrześniu 1941 r. mianowano go szefem sztabu Obszaru Lwów ZWZ, później AK, posługiwał się wówczas pseudonimami „Leon” i „Stefan” oraz nazwiskiem „Zalewski”. Aresztowano go na początku 1942 r., uważając go za szefa Oddziału II KG AK. Potem zaproponowano mu wolność za pomoc w dotarciu do gen. dyw. Stefana Roweckiego. W maju 1943 r. został przewieziony do KL Auschwitz-Birkenau i stracony. Drugim był ppłk dypl. saperów Wojska Polskiego Ryszard Włodzimierz Zyms (1891–1954). Po zakończeniu kampanii wrześniowej powrócił do Warszawy i podjął działalność konspiracyjną w szeregach ZWZ-AK pod pseudonimem „Szczerba”. Początkowo do 1942 oficer w Wydziale Saperów KG ZWZ/K, potem w okresie października 1942 do października 1943 pełnił funkcję szefa Wydziału Saperów KG AK. Od listopada 1943 r. pełnił funkcję szefa sztabu Grupy Operacyjnej „Prusy Wschodnie” AK, uczestniczył także w Powstaniu Warszawskim. Szerzej zob. J. Bugajski, *Wojenna Szkoła Sztabu Generalnego – pierwsza wyższa uczelnia wojskowa II Rzeczypospolitej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr 1 (41), s. 209–217; *W 50-lecie powstania Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie*, red. W. Chocianowicz, Nakładem Oficerów Dyplomowanych na Obczyźnie, Londyn 1969, s. 365.

⁶⁰ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1928. Mjr dypl. Tadeusz Puszczyński (od 21 lutego 1928 roku), [b.p.].

bardzo dobrym. Nadaje się na samodzielne stanowiska w sztabie. Byłby bardzo dobrym szefem sztabu dywizji.

Opinia służbowa: Wybitny, bardzo energiczny, z dużą inicjatywą i siłą woli. Charakter prawy i silny. W pracy wysoce ambitny, bardzo obowiązkowy, pilny, logiczny i konsekwentny. Umysł bystry i wnikliwy. Zdolny do dużej pracy myślowej. Posiada dużo wiedzy wojskowej i ogólnej. Bardzo dobry kierownik i wychowawca⁶¹.

Mianowano go następnie dowódcą batalionu 65. pp⁶². Gen. bryg. Włodzimierz Rachmistruk, dowódca 16. Dywizji Piechoty, odnotował na temat Puszczyńskiego:

Bardzo inteligentny i obrotny. Pracuje nad sobą. Dobrze opanował rozkazodawstwo i taktykę broni. Bardzo dobry organizator. Ma pełne walory wybitnego dowódcy. Jest pewny siebie i stanowczy. Znakomicie oddziaływuje na podwładnych, przywiązując ich do służby. Wybitny wychowawca. Gruntownie wyszkolony i doświadczony. Nabiera praktyki w szkoleniu w linii, w której winien dłużej pozostać⁶³.

20 września 1930 roku otrzymał przeniesienie do Dowództwa 12. Dywizji Piechoty w Tarnopolu, na stanowisko szefa sztabu. Dowódca dywizji, gen. bryg. Stanisław Dowoyno Sołohub, oceniał go jednoznacznie:

Posiada wszystkie cechy na dobrego dowódcę na wojnie. Posiada umiejętności wczuwania się w psychikę podwładnych. Posiada wybitne wykształcenie fachowe. Nadzwyczaj dyskretny. Doskonały organizator i administrator. Skrupulatnie przestrzega przepisy. Zdolny do samodzielnej pracy. Posiada zdolności kierownicze i wychowawcze i potrafi wymusić własny wpływ. Bardzo sprawiedliwy i dbały o podwładnych⁶⁴.

Płk Józef Kustroń odnotował:

⁶¹ CAW, Albumy Absolwentów Wyższej Szkoły Wojskowej, sygn. I.340.1.8867, k. 35, Płk Tadeusz Puszczyński. Krótka opinia, k. 35.

⁶² CAW, KAPiO, sygn. 10111, Tadeusz Puszczyński. Przebieg służby wojskowej w czasie pokoju od 15 marca 1921 roku.

⁶³ CAW, KAPiO, sygn. 10111, Przebieg służby Puszczyńskiego Tadeusza (b.r.), [b.p.]; KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1930 mjr. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego; M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 935.

⁶⁴ CAW, KAPiO, sygn. 10111, Przebieg służby Puszczyńskiego Tadeusza (b.r.), [b.p.]; KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1931. Mjr. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego; M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 935.

Wybitnie ideowy oficer, charakter wyrobiony, rzetelny w pracy. Bardzo troskliwy o żołnierzy. Samodzielny i bezstronny w ocenie podwładnych. Bardzo opanowany i życiowo wyrobiony. Postawny i wytrzymały fizycznie. Bardzo inteligentny i obrotny. Pracuje nad sobą. Bardzo dobrze opanował rozkazodawstwo i taktykę broni. Bardzo dobry organizator. Ma pełne walory wybitnego dowódcy. Samodzielność i energia w działaniu. Jest pewny siebie i stanowczy. Znakomicie oddziałuje na podwładnych przygotowujących się do służby. Wszechstronnie wyszkolony i doświadczony. Nabiera praktyki w szkoleniu w linii, w którym powinien dłużej pozostać⁶⁵.

W 1931 roku dodawał:

Wybitne poczucie humoru i godności osobistej. Charakter wyrobiony i zrównoważony. Wybitny ideowo, wyrobiony pod względem obywatelskim. Solidny i karny wobec przełożonych. Fizycznie wytrzymały i wytrwały. Na zewnątrz prezentuje się doskonale. Nałogów nie ma. Wybitnie inteligentny, umysł żywy, przyzwyczajony do logicznych i konsekwentnych rozumowań. Zdolny do podekscytowania obcych myśli. Posiada wszystkie cechy na dobrego dowódcę na wojnie. Posiada umiejętność wczuwania się w psychikę podwładnych. Posiada wybitne wykształcenie fachowe i taktyczne. Doskonały organizator i administrator. Skrupulatnie przestrzega przepisów. Zdolny do samodzielnej pracy. Posiada zdolności kierownicze i wychowawcze, potrafi wywierać własny wpływ. Bardzo sprawiedliwy i dbały o podwładnych. Wybitnie odpowiada na zajmowanym stanowisku i nadaje się na wyższe w sztabie (...)⁶⁶.

Niespełna dwa lata później, 23 marca 1932 roku, Puszczyński został przeniesiony do Korpusu Ochrony Pogranicza (dalej: KOP), na stanowisko szefa sztabu. Zachowała się notatka z pochwałą, udzieloną przez gen. Sołłohuba z krótką opinią na temat Puszczyńskiego:

Tarnopol, 12 marca 1932 roku. Dowództwo 12 Dywizji Piechoty. Wyciąg z rozkazu 3/32. Ppłk. dypl. Tadeusz Puszczyński – pochwała. Podpułkownik dypl. Tadeusz Puszczyński przeniesiony został ze stanowiska szefa sztabu dywizji na stanowisko szefa sztabu Korpusu Ochrony Pogranicza. Ppłk. dypl. Tadeusz Puszczyński posiadając wielką wiedzę taktyczną, doświadczenie wojskowe, jak również znajomość psychiki żołnierza polskiego był mi bardzo pomocny jako mój najbliższy współpracownik. W osobie ppłk. dypl. Puszczyńskiego miałem nie tylko wybitnego, o wysokich zaletach osobistych szefa sztabu, ale również przyjaciela,

⁶⁵ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1930. Mjr dypl. Tadeusz Puszczyński, [b.p.].

⁶⁶ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1931. Mjr dypl. Tadeusz Puszczyński, [b.p.]

współpraca z którym była łatwa i przyjemna. Żegnając z żalem ppłk. dypl. Tadeusza Puszczynskiego składam Mu w imieniu służby podziękowania za wzorowe pełnienie funkcji szefa sztabu 12 Dywizji Piechoty⁶⁷.

W tym samym roku awansowano go do stopnia podpułkownika. Gen. bryg. Jan Kruszewski, dowódca KOP, napisał w opinii:

Wartości osobiste wysoce dodatnie i silnie zarysowane. Bardzo energiczny z dużą inicjatywą. Bardzo duża siła woli. Charakter prawy i silny. W pracy wysoce ambitny. Bardzo obowiązkowy, pilny i punktualny. Bardzo ideowy, koleżeński i uczynny. Towarzysko wyrobiony. Wartości fizyczne bez zarzutu. Nałogom nie podlega. Bardzo inteligentny, logiczny i konsekwentny. Umysł bystry i wnikliwy. Do poważnych zagadnień podchodzi bardzo solidnie, zdolny do dużej pracy myślowej. Posiada dużo wiedzy wojskowej i ogólnej. Taktycznie i fachowo bardzo dobrze wyszkolony, decyduje się szybko i trafnie. Rozkazuje jasno i treściwie, kontroluje wykonanie wydanych rozkazów. Bardzo uzdolniony organizator, umie stworzyć plany pracy na dłuższy czas i konsekwentnie je wykonywać. W pracy nadzwyczaj dokładny i sumienny. Jako szef sztabu wykazuje bardzo duże zdolności kierownicze i wychowawcze; umie organizować pracę. Wymagający, sprawiedliwy, równy, troskliwy o podwładnych. Wzorowy szef sztabu KOP. W linii nadaje się na zastępcę dowódcy pułku i wyżej. Nadaje się również do każdej pracy w sztabie⁶⁸.

W 1935 roku gen. Kruszewski odnotował w aktach, ze szczególnym uwzględnieniem zainteresowania Puszczynskiego sferą wywiadowczą i wychowawczą:

Wyróżnia się pracowitością, pilnością i sumiennością. Bardzo ideowy, lojalny; duża siła woli, dużo rozumnej inicjatywy; energiczny, wytrwały, stan fizyczny zadowolający. Inteligencja wysoka, umysł trzeźwy i wnikliwy; rozumowanie logiczne, decyzje przemyślane i umotywowane; bardzo duża umiejętność organizowania pracy. Tępi schematyzm i uczy podkomendnych rozumnej i inteligentnej pracy. Wybitny wychowawca. Bardzo dobrze kieruje sztabem, wyniki pracy

⁶⁷ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Krótka opinia na czas od 1 sierpnia 1930 do 23 marca 1932 roku. Gen. bryg. Dowoyno Sołłohub, dowódca 12. Dywizji Piechoty.

⁶⁸ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1932. Ppłk. dypl. Tadeusza Puszczynskiego, [b.p.]; M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczynski...*, op. cit., s. 936. W aktach Puszczynskiego znajdują się również pozytywne opinie odnotowane przez płk. dypl. Zygmunta Bohusza-Szyszko, gen. dyw. inspektora armii Tadeusza Piskora.

są coraz lepsze. Bardzo dużo pracuje nad sobą, pogłębia swoją wiedzę i rozwija umysł. Oficer dowódca, byłoby z dużą korzyścią dla K.O.P., gdyby został dowódcą pułku w K.O.P. Poza tym wykazuje bardzo duże zainteresowanie pracą wywiadowczą i dział ten bardzo solidnie studiuje. Również bardzo uzdolniony w dziale kulturalno-oświatowym (zagadnienia wychowawcze). Zalety umysłu i charakteru kwalifikują go jako oficera wyróżniającego się⁶⁹.

17 września 1936 roku Puszczyński został mianowany dowódcą Pułku KOP „Sarny”, wchodzącego w skład Brygady KOP „Polesie”. Obowiązki objął 4 października 1936 roku. Od 1 listopada 1936 do 15 marca 1937 roku dowodził równolegle, w zastępstwie, Brygadą KOP „Polesie”. Dnia 16 marca 1937 roku mianowano go dowódcą Pułku KOP „Snów” oraz zastępcą dowódcy brygady KOP „Nowogródek”. 14 listopada 1938 roku powrócił do Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza w Warszawie, na stanowisko szefa sztabu (później jako oficer w Dowództwie)⁷⁰.

Gen. Kruszewski w 1936 roku pisał o Puszczyńskim, podtrzymując dotychczasowe pozytywne opinie na jego temat:

Oficer wszechstronny. Nadaje się najzupełniej na dowódcę, pierwszorzędnego kierownika sztabu, posiada bardzo duże zdolności w dziale wywiadu i wykazuje duże zainteresowania dla tej pracy; pracuje również poważnie w dziale kulturalno-oświatowym, wykazując duże zrozumienie wartości propagandy i zagadnień wychowawczych. Wszechstronność umysłu, wysokie zalety charakteru, bardzo duża umiejętność pracy kwalifikują go jako oficera wyróżniającego się⁷¹.

Zastępca dowódcy KOP, płk dypl. Zygmunt Bohusz-Szyszko, w 1937 roku odnotował:

Umysł bogaty i płodny w zdrowe pomysły. Zagadnienia ujmuje wszechstronnie. Pracuje z dużym rozmachem i wyróżniającą się inicjatywą. Wyróżnia się przede wszystkim zdolnościami organizacyjnymi. Bardzo dobry taktycznie. Bardzo dobry wychowawca. Znacznie podniósł poziom wyszkolenia pułku. Pogłębił umiejętność praktycznego dowodzenia pułkiem i regulowania całokształtu zagadnień jego pracy

⁶⁹ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1935. Płk. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego, [b.p.].

⁷⁰ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1936. Płk. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego, [b.p.].

⁷¹ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1936. Płk. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego, [b.p.].

i życia. Bez zastrzeżeń odpowiada na stan dowódcy pułku K.O.P. Będzie dobrym dowódcą DP. Nadaje się wyróżniająco do każdej pracy w sztabie⁷².

Ostatnia opinia w jego aktach, wydana przez gen. Kruszewskiego, dotyczy 1938 roku, zaledwie kilka tygodni przed jego śmiercią:

Podniósł poziom wyszkolenia pułku, a specjalnie w dziedzinie rozpoznania, zgrał korpus oficerski, wykazał dużą umiejętność koordynowania wysiłków swych podwładnych. Bardzo dużo pracuje nad sobą w dziedzinie wiedzy wojskowej i ogólnej. Bardzo dobry dowódca pułku K.O.P., będzie bardzo dobrym dowódcą DP. Nadaje się na kierownicze stanowiska w Sztabie Głównym (II Oddział) lub w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Wyróżnia się wszechstronnością umysłu, niezwykle bogatą inicjatywą i zdolnością głębokiego ujmowania zagadnień, co przy wysokich zaletach charakteru kwalifikuje go specjalnie na kierownicze stanowiska w sztabie⁷³.

Od 1933 roku Puszczyński cierpiał na powracające ostre stany migrenowe, co jednak – jak odnotowano w aktach – nie zmniejszało wówczas jego wydajności. Ostatni rok życia spędził w szpitalu. Wyjechał za granicę, celem poddania się operacji⁷⁴. Gen. Kruszewski pod koniec 1938 roku zanotował w jego aktach: „Zapał na ciężką chorobę (nowotwór mózgu); operacja przeprowadzona w Sztokholmie dała pewną poprawę, nie wiadomo jednak czy będzie zdolny do pracy”⁷⁵. Zmarł kilka tygodni później, 24 lutego 1939 roku w Warszawie. W wojskowo-lekarskim akcie śmierci lekarz inspekcyjny Garnizonu Warszawa odnotował jako przyczynę zgonu rak mózgu i osłabienie mięśnia sercowego⁷⁶. Pochowano go na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach (kwatery B5-1-4).

⁷² CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1937. Ppłk. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego, [b.p.].

⁷³ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1938. Ppłk. dypl. Tadeusza Puszczyńskiego, [b.p.].

⁷⁴ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1933. Ppłk. dypl. Tadeusz Puszczyński, [b.p.]; M. Starczewski, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński...*, op. cit., s. 937–939.

⁷⁵ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1938. Ppłk. dypl. Tadeusz Puszczyński, [b.p.].

⁷⁶ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Wojskowo-lekarskie świadectwo śmierci nr 66/39 na nazwisko Tadeusz Puszczyński, [b.p.]; Metryka śmierci (25 lutego 1939 roku). Wypis z księgi zmarłych, parafia wojskowa rzymsko-katolicka I, t. 2, s. 16 (Tadeusz Puszczyński). W wypisie odnotowano nazwiska świadków śmierci ppłk. Puszczyńskiego, tj. mjr. Szymona Józefa Maybluma i kpt. Jerzego Bolesława Nowackiego z dowództwa KOP.

Był wielokrotnie odznaczany, m.in. Krzyżem Orderu Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski III klasy, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Śląską Wstęgą Waleczności i Zasługi I klasy, Złotym i Srebrnym Krzyżami Zasługi. Posiadał również Odznakę Pamiątkową Dywizji Litewsko-Białoruskiej, Odznakę Pamiątkową Polskiej Organizacji Wojskowej, Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921 i Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości⁷⁷. W dłuższym artykule, jaki ukazał się na łamach „Gazety Robotniczej” 28 lutego 1939 roku odnotowano:

To krótkie zestawienie przebiegu służby oraz wysokie odznaczenia, które posiadał (...) dają zaledwie słabe pojęcie o jego wszechstronnej i płodnej działalności. Był to umysł głęboki, wykształcony, obdarzony ogromnymi zdolnościami, talentem organizacyjnym, darem przewidywania oraz umiejętnością zjednywania sobie kolegów i podwładnych. Pułkownik Puszczynski wyróżniał się rzadką prawością i siłą charakteru. Był szczerym demokratą, ideowo związanym z ruchem robotniczym⁷⁸.

Był dwukrotnie żonaty. Jego pierwszą żoną była działaczka niepodległościowa Eugenia Wrzesińska ps. „Wira”, która w latach 1916–1917 dowodziła oddziałem żeńskim Okręgu Kieleckiego Polskiej Organizacji Wojskowej. Była kurierką poczty POW w obwodach Kielce-miasto, kieleckim i szczekocińskim. Rozprowadzała wydawnictwa Polskiej Organizacji Wojskowej. Od lutego 1918 roku w jej prywatnym mieszkaniu mieściła się Komenda Okręgu VI w Kielcach. Pobrali się w lubelskim garnizonie tego samego roku⁷⁹. Po jej śmierci ożenił się ponownie w 1936 roku z Haliną Dubicką (rozkaz K.O.P. nr 25/35)⁸⁰. W Warszawie mieszkali w lokalu przy ul. Koszykowej 79. Obydwa związki Puszczynskiego pozostały bezdzietne.

⁷⁷ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1924, [b.p.]; Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1928. Mjr Tadeusz Puszczynski (od 21 lutego 1928 roku), [b.p.]; Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1931. Mjr dypl. Tadeusz Puszczynski, [b.p.]; Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1934. Ppłk. dypl. Tadeusz Puszczynski, [b.p.].

⁷⁸ *Tadeusz Puszczynski (Zapata, Konrad Wawelberg)*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” 1939, r. 43, nr 50, s. 2.

⁷⁹ K. Cybulska, *Kobiety w ruchu niepodległościowym na ziemi kieleckiej w latach 1914–1918*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, t. 7, s. 91–92.

⁸⁰ CAW, KAPiO, sygn. 1769/89/4202.AP, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej 1936. Ppłk. dypl. Tadeusz Puszczynski, [b.p.].

*

Tadeusz Puszczyński był ponadprzeciętnym pragmatykiem w zakresie szkolenia kadr i zespołów przewidzianych do działań sabotażowo-dywersyjnych, które podjęły walkę we wrześniu 1939 roku i kontynuowały ją przez cały okres okupacji. Niewątpliwie to właśnie jemu przypisać należy udział w organizowaniu podstaw dla powstania i rozwoju nowego rodzaju sił zbrojnych – komandosów⁸¹. Płk Tadeusz Puszczyński z pewnością stanowić może wzór i inspirację dla kolejnych już pokoleń żołnierzy. Decyzją Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 lutego 2019 roku jego imię uroczyście nadano 13. Śląskiej Brygadzie Obrony Terytorialnej. Dowódca Brygady, płk Tomasz Białas, podkreśla trafność dokonanego wyboru w odniesieniu do chwalebnej biografii Puszczyńskiego, wpisującej się w trudną historię Polski i regionu pierwszych lat po zakończeniu I wojny światowej oraz kontynuowania przez sformowaną w styczniu 2018 roku jednostkę tradycji wojskowych górnośląskiej grupy komandosów:

Kiedy zapadła decyzja o formowaniu brygady na Śląsku rozpoczęliśmy poszukiwania patrona związanego z tą ziemią. Na pewno płk Tadeusz Puszczyński jest związany z historią Śląska i powrotem Śląska do Rzeczypospolitej, szczególnie jako uczestnik III powstania śląskiego mocno się do tego przyczynił. Jedną z form uczczenia naszego patrona jest kurs, nazwany „Kursiem Wawelberga”. Nawiązuje on do tradycji Grupy „Wawelberga”, gdzie żołnierze zawodowi Wojska Polskiego przygotowali powstańców śląskich do działań i niejako w nawiązaniu do tego instruktorami w „Kursie Wawelberga”, organizowanym w Brygadzie, są byli żołnierze jednostki specjalnej, pełniący terytorialną służbę wojskową, którzy szkolą zarówno dowódców, jak i kandydatów na dowódców szczebla taktycznego w Brygadzie⁸².

W listopadzie 2022 roku Puszczyński został umieszczony w gronie osób, które zostały upamiętnione dębami oraz tablicami z krótkimi biogramami w Alei Polskiego Dziedzictwa Śląskiego, dokumentującej ponad tysiąc lat historii Polski, po rok 1922.

Joanna Lusek

⁸¹ H. Królikowski, *Koncepcja i tworzenie JW GROM jako jednostki sił operacji specjalnych*, „Bezpieczeństwo” 2020, nr 2, s. 62–64, 67.

⁸² *W godzinę próby. Tadeusz Puszczyński „Konrad Wawelberg”*, reż. W. Niebelski, M. Wrona, Fundacja Kultury im. Stefana Kudelskiego dla Dowództwa Wojsk Obrony Terytorialnej 2021, 16.30 min.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

3, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie (1918–1922)
sygn. 131, Odznaczenia Polaków Orderem „Odrodzenia Polski” (1921–1922),
t. 2

Archiwum Państwowe w Kielcach

665, Zbiór rodziny Daszewskich (1820–1978)
sygn. 42, Fotografia zbiorowa (Kielce, 1916)
sygn. 44, Ćwiczenia POW w Suchedniowie (1917)
Biblioteka Świętokrzyska w Kielcach
Zbiory Specjalne
Papiery Władysława Kisterskiego-Spalskiego, t. 2

Centralne Archiwum Wojskowe

Albumy Absolwentów Wyższej Szkoły Wojskowej
sygn. I.340.1.8867
Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych
sygn. 10111, Tadeusz Puszczyński
sygn. 1769/89/4202.AP
sygn. I.482.78-7534.VM
Muzeum Górnośląskie w Bytomiu
Dział Historii. Zbiór Fotografii
sygn. 174, 254, 338, 563, 586, 599, 601, 622, 628, 658

Opracowania

Baczyński Stanisław, *Tajne organizacje wojskowe na Górnym Śląsku w latach 1918–1921 na tle sytuacji ogólnej*, „Najnowsze Dzieje Polski” 1968, t. 13.

Bugajski Julian, *Wojenna Szkoła Sztabu Generalnego – pierwsza wyższa uczelnia wojskowa II Rzeczypospolitej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr 1 (41).

Cieplewicz Mieczysław, *Sytuacja społeczno-polityczna w Kieleckiem w początkach 1919 r. w świetle materiałów wojskowych*, „Teki Archiwalne” 1966, nr 10.

Charaszkiewicz Edmund, *Rola dywersji w III powstaniu górnośląskim*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski” 1971, nr 18 (103).

Charaszkiewicz Edmund, *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiewicza*, oprac. A. Grzywacz, M. Kwiecień, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.

Cybulska Kamila, *Kobiety w ruchu niepodległościowym na ziemi kieleckiej w latach 1914–1918*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, t. 7.

Dąbrowski Straniśław i inni, *Słownik biograficzny teatru polskiego*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1973.

Gazda Grzegorz, *Dwudziestolecie międzywojenne. Słownik literatury polskiej*, Wydawnictwo Znak, Gdańsk 2008.

Kaczmarek Ryszard, *Powstania śląskie 1919–1920–1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019.

Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945, t. 2, red. B. Pollak, Wydawnictwo WSI, Koszalin 1993.

Królikowski Hubert, *Koncepcja i tworzenie JW GROM jako jednostki sił operacji specjalnych*, „Bezpieczeństwo” 2020, nr 2.

Kryśka-Karski Tadeusz, Żurkowski Stanisław, *Generałowie Polski niepodległej*, Wydawnictwo Editions Spotkania, Warszawa 1991.

Kwiatkowski Jerzy, *Dwudziestolecie międzywojenne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Leinwald Artur, *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa w Polsce 1917–1919*, Książka i Wiedza, Warszawa 1972.

Leinwand Artur, *Tadeusz Szturm de Sztrem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1987.

Meissner Janusz, *Jak dziś pamiętam*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 1971.

Pająk Jerzy Zbigniew, *Raporty Tadeusza Puszczyńskiego „Konrada” do Narodowej Rady Okręgowej Ziemi Kieleckiej*, [w:] *Et quorum pars magna fui... Księga pamiątkowa poświęcona profesorowi Zbigniewowi Janowi Góralskiemu*, red. Wojciech Kalwat, Adam Penkalla, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.

Puszczyński Tadeusz „Konrad Wawelberg”, *Polskie działania destruktcyjne na Górnym Śląsku w latach 1920–1921*, oprac. E. Długajczyk, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2019.

Ryżewski Waclaw, *Trzecie powstanie śląskie 1921. Geneza i przebieg działań bojowych*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1977.

Starczewski Mieczysław, *Działania specjalne Oddziału II Sztabu Generalnego (Głównego) WP w okresie międzywojennym*, [w:] *Polski wrzesień 1939 – wojna na dwa fronty. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*, red. H. Stańczyk, Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP, Piotrków Trybunalski 2000.

Starczewski Mieczysław, *Działania specjalne w okresie międzywojennym na kierunku wschodnim* [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. 2, red. Tadeusz Dubicki, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2012.

Starczewski Mieczysław, *Działania specjalne Wojska Polskiego we wrześniu 1939 r.*, [w:] *Wrzesień 1939 wojna na dwa fronty*, red. Janusz Gmitruk, Wojciech Włodarkiewicz, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2010.

Starczewski Mieczysław, *Płk dypl. Tadeusz Puszczyński współtwórca działań specjalnych (dywersji pozafrontowej) w Polsce w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Historyczne” 2013, t. 12.

Starczewski Mieczysław, *Sieć dywersji pozafrontowej w okresie międzywojennym oraz udział w niej socjalistów w Zagłębiu Dąbrowskim*, [w:] *Polska w Europie i świecie w XX stuleciu*, red. H. Parafianowicz, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2001.

Starczewski Mieczysław, *Tadeusz Puszczyński w działaniach destruktcyjnych na Górnym Śląsku w latach 1920–1921*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 2013, nr 10.

Starczewski Mieczysław, *Udział powstańców śląskich w dywersji pozafrontowej w latach 1921–1939*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt w procesie zrastania się Górnego Śląska w Macierzą*, red. A. Brożek, Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Bytom 1993.

Starczewski Mieczysław, Radomski Jerzy A., *Geneza konspiracji wojskowej na wypadek okupacji kraju*, [w:] *Armia Krajowa. Szkice z dziejów Sił Zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego*, red. K. Komorowski, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1999.

Szymiczek Franciszek, *Chrobok Paweł*, [w:] *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek i inni, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 1982.

Tadeusz Furgalski „Wyrwa”. *Dziennik 1913–1916*, oprac. P. Cichoracki, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.

Tadeusz Puszczynski (*Zapata, Konrad Wawelberg*), „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” 1939, r. 43, nr 50.

Tym Juliusz, *Dowódcy pułków pancernych i kawalerii pancерnej 2 Korpusu. Zarys portretu zbiorowego*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2017, t. 6.

W 50-lecie powstania Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie, red. W. Chocianowicz, Nakładem Oficerów Dyplomowanych na Obczyźnie, Londyn 1969.

Waingertner Przemysław, *Udział polskiej młodzieży w życiu politycznym Królestwa Kongresowego w latach 1905–1918 w świetle relacji z epoki*, „Dzieje Najnowsze” 2021, r. 53, t. 3.

Zarzycka Zyta, Edmund Charaszkiewicz, Stanisław Gliński, Stanisław Koszutski, Lucjan Miładowski i inni, [w:] *Powstańcze miscellanea. Z badań nad biografistyką i ewidencją personalną powstań śląskich*, red. Zbigniew Kapała, Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Bytom 2006.

Zarzycka Zyta, Morełowski Teofil, [w:] *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. Franciszek Hawranek i inni, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole 1982.

Zarzycka Zyta, *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku 1919–1921*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1989.

Zarzycka Zyta, *Puszczynski Tadeusz* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 29, PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.

Zarzycka Zyta, *Tadeusz Puszczynski*, [w:] *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku*, red. W. Lesiuk, W. Zieliński, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole–Katowice 1981.

Filmografia

Komandosi Wawelberga, reż. Krzysztof Glondys, Telewizja Polska Katowice dla TVP Historia 2019.

W godzinę próby. Tadeusz Puszczynski „Konrad Wawelberg”, reż. Wojciech Niebelski, Marek Wrona, Fundacja Kultury im. Stefana Kudelskiego dla Dowództwa Wojsk Obrony Terytorialnej 2021.

Certified Lieutenant Colonel Tadeusz Puszczyński “Konrad Wawelberg” (1895–1939). Patron of the 13th Silesian Territorial Defense Brigade

Keywords

Tadeusz Puszczyński, “Wawelberg” Destruction Group, 13th Silesian Territorial Defense Brigade

Abstract

Certified Lieutenant Colonel Tadeusz Puszczyński, alias “Zapata”, “Konrad”, “Konrad Wawelberg”, was born on 10 July 1895 in Józinki, and died on 24 February 1939 in Warsaw. During the period of Poland’s strive to regain independence and fight for its borders, he was a soldier of the First Brigade of the Polish Legions, commander of the Polish Military Organisation of the Kielce and Piotrków districts, participant in the Polish-Ukrainian and Polish-Bolshevik wars and the Second and Third Silesian Uprisings, commander of the “Wawelberg” Destruction Group, which carried out special operations in the area covered by the Third Silesian Uprising. In the interwar period, from 1922 to 1927, he was an officer of the General Staff of the Polish Army. In 1929, he graduated from the War College, then was a lecturer and battalion commander in the 65th Infantry Regiment. In September 1930, he was transferred to the Command of the 12th Infantry Division in Ternopil as Chief of Staff. In March 1932, he was sent to the Border Protection Corps as Chief of Staff. In September 1936, he was appointed commander of the “Sarny” (“Roe Deer”) Regiment of the Border Protection Corps. From November 1936 to March 1937, he commanded the “Polesia” Brigade as a deputy. In March 1937, he became commander of the “Snów” Regiment of the Border Protection Corps. In November 1938, he returned to the Command of the Border Protection Corps in Warsaw as Chief of Staff. He died after a serious illness. He was buried in the Powązki Military Cemetery.

Certified Lt. Col. Tadeusz Puszczyński was an above-average pragmatist in the training of cadre and teams intended for sabotage and diversion operations, which began fighting in September 1939 and continued throughout the occupation. By decision of the Minister of Defense on 22 February 2019, his name was given to the 13th Silesian Territorial Defense Brigade.

Diplomierter Oberstleutnant Tadeusz Puszczyński „Konrad Wawelberg” (1895–1939). Schirmherr der 13. Schlesischen Brigade der Territorialverteidigung

Schlüsselwörter

Tadeusz Puszczyński, Zerstörungsgruppe „Wawelberg“, die 13. Schlesische Brigade der Territorialverteidigung

Zusammenfassung

Diplomierter Oberstleutnant Tadeusz Puszczynski, Pseudonym „Zapata“, „Konrad“, „Konrad Wawelberg“, wurde am 10. Juli 1895 in Józinka geboren und war am 24. Februar 1939 in Warschau gestorben. In der Zeit des Strebens nach der Erlangung der Unabhängigkeit Polens und des Kampfes um seine Grenzen war er Soldat der Ersten Brigade der Polnischen Legionen, Kommandant der Polnischen Militärorganisation der Kreise Kielce und Piotrków, Teilnehmer am polnisch-ukrainischen und polnisch-bolschewistischen Krieg sowie am Zweiten und Dritten Schlesischen Aufstand sowie Kommandant der Zerstörungsgruppe „Wawelberg“, die spezielle Operationen im Gebiet des Dritten Schlesischen Aufstands durchführte. In der Zwischenkriegszeit, in den Jahren 1922 bis 1927, war er Offizier im Generalstab der Polnischen Armee. Im Jahre 1929 schloss er die Höhere Kriegsschule ab und war anschließend Lehrbeauftragter und Bataillonsführer im 65. Infanterieregiment. Im September 1930 wurde er als Stabschef zum Kommando der 12. Infanterie-Division in Tarnopol versetzt. Im März 1932 wurde er als Stabschef zum Grenzschutzkorps versetzt. Im September 1936 wurde er zum Führer des KOP-Regiments von „Reh“ („Sarny“) ernannt. Von November 1936 bis März 1937 befehligte er als Stellvertreter die KOP-Brigade „Polesien“ („Polesie“). Im März 1937 wurde er zum Führer des KOP-Regiments „Träume“ („Snów“) ernannt. Im November 1938 kehrte er als Stabschef in das KOP-Kommando in Warschau zurück. Er starb nach schwerer Krankheit. Er wurde auf dem Soldatenfriedhof Powązki begraben.

Diplomierter Oberstleutnant Tadeusz Puszczynski war ein überdurchschnittlicher Pragmatiker, wenn es um die Schulung der Kader und Gruppen für Sabotage- und Diversionstätigkeiten ging, die im September 1939 mit den Kämpfen begannen und diese während der ganzen Besatzungszeit fortsetzten. Mit Beschluss des Ministers für Nationale Verteidigung vom 22. Februar 2019 wurde die 13. Schlesische Territoriale Verteidigungsbrigade nach ihm benannt.

Дипломированный подполковник Тадеуш Пуциньский «Конрад Вавельберг» (1895–1939). Покровитель 13-й Силезской бригады территориальной обороны

Ключевые слова

Тадеуш Пуциньский, истребительная группа «Вавельберг», 13-я Силезская бригада территориальной обороны

Резюме

Дипломированный подполковник Тадеуш Пуциньский, подпольная кличка «Запата», «Конрад», «Конрад Вавельберг», родился 10 июля 1895 года в селе Юзинки и умер 24 февраля 1939 года в Варшаве. В период борьбы за независимость

Польша и становление ее границ Пуциньский был солдатом 1-й бригады Польских легионов, командиром Польской военной организации в келецком и петркувском округах, участником польско-украинской и польско-большевистской войн, а также Второго и Третьего силезского восстания, командиром истребительной группы «Вавельберг», проводившей специальные операции на территории, охваченной Третьим силезским восстанием. В межвоенный период, с 1922 по 1927 год, Пуциньский служил офицером при генштабе Войска Польского. В 1929 году он окончил Высшее военное училище, затем работал преподавателем и служил командиром батальона в 65-м пехотном полку. В сентябре 1930 года был назначен на должность начальника штаба в командование 12-й пехотной дивизии в Тернополе. В марте 1932 года он был направлен на службу в Корпус охраны пограничья в качестве начальника штаба. В сентябре 1936 года Пуциньский был назначен командиром полка Корпуса охраны пограничья «Сарны». С ноября 1936 по март 1937 года служил временным командиром бригады КОП «Полесье». В марте 1937 года Пуциньский был назначен командиром полка КОП «Снов». В ноябре 1938 года он вернулся в командование КОП в Варшаве в качестве начальника штаба. Пуциньский умер после тяжелой болезни и был похоронен на военном кладбище Повонзки. Подполковник Тадеуш Пуциньский отличался особым прагматизмом, когда речь шла о подготовке кадров и отрядов для проведения диверсионных операций, которые вступили в бой в сентябре 1939 года и продолжали борьбу в течение всего периода оккупации. Решением министра обороны от 22 февраля 2019 года его именем была названа 13-я Силезская бригада территориальной обороны.